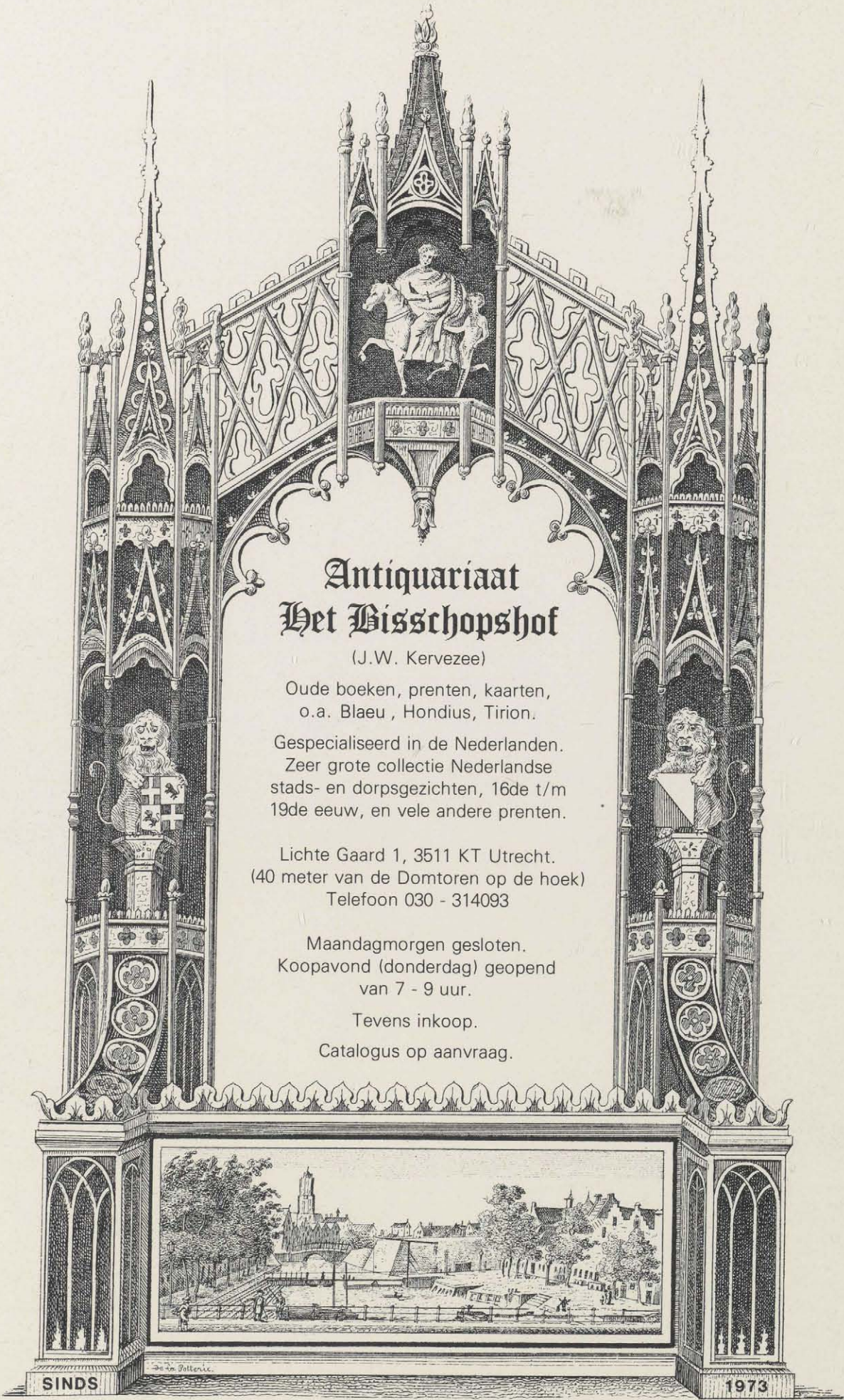

Antiquariaat Het Bisschopshof

(J.W. Kervezee)

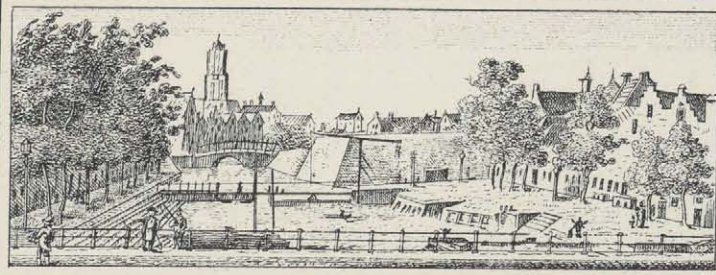
Oude boeken, prenten, kaarten,
o.a. Blaeu, Hondius, Tirion.

Gespecialiseerd in de Nederlanden.
Zeer grote collectie Nederlandse
stads- en dorpsgezichten, 16de t/m
19de eeuw, en vele andere prenten.

Lichte Gaard 1, 3511 KT Utrecht.
(40 meter van de Domtoren op de hoek)
Telefoon 030 - 314093

Maandagmorgen gesloten.
Koopavond (donderdag) geopend
van 7 - 9 uur.

Tevens inkoop.
Catalogus op aanvraag.

SINDS

1973

CAERT-THRESOOR

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE KARTOGRAFIE IN NEDERLAND

Redactioneel

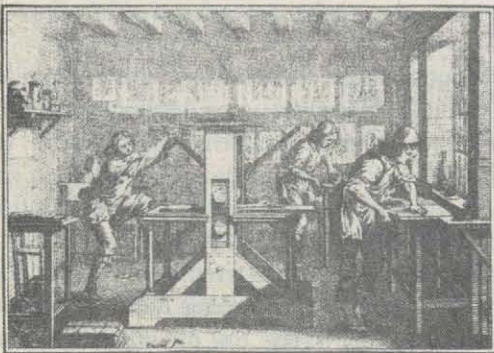
Na drie jaar hebben we *Caert-Thresoor* in een nieuw jasje gestoken. Een beetje onwennig, die gekleurde manuscriptkaart van de omgeving van Hulst. Vandaar de bijdrage van René Haubourdin, die gewijd is aan de kaart van Zeeuws-Vlaanderen door de Hattinga's, waarvan de omslag-foto een fragment laat zien.

Ook de inhoud wordt met ingang van dit nummer wat anders gepresenteerd. Veranderingen zijn aangebracht in de vormgeving, typografie en indeling, waardoor een aantal wensen van lezers en redactie in vervulling is gegaan.

In de nieuwe rubriek *Varia Cartographica* zullen tot nu toe verspreid geplaatste korte mededelingen, vragen en opmerkingen verenigd worden. De redactie verwacht op deze plaats ook een overzichtelijker beeld te kunnen geven van aankondigingen op het gebied van tentoonstellingen, congressen, excursies, cursussen en vergelijkbare agenda-punten. De rubriek zal onder redactie staan van Ineke Kuyer. De rubrieken *Besprekingen* en *Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven* blijven in de oude vorm gehandhaafd. Wat wel en wat niet in de laatstgenoemde rubriek opgenomen wordt is aangegeven in het redactioneel van *Caert-Thresoor* 2/2.

Bij alle rubrieken wordt van nu af aan een adres vermeld, hetgeen naar we hopen een doeltreffender berichtgeving mogelijk maakt. Ieders medewerking om dit te realiseren wordt op hoge prijs gesteld.

Decoratieve grafiek Prentenrestauratie (25 jaar ervaring) Inlijsten.

Hanneke Winnubst
Prinsengracht 226
1016 HD Amsterdam
tel. 020-244593 (privé: 023-383901).

Inhoud

4e jaargang, nr. 1

Redactioneel	1
De kaart van Staats-Vlaanderen uit 1745 van dokter W.T. Hattinga: uit liefhebberij of diplomatie? R.M. Haubourdin	2
Universiteitsbibliotheek van Amsterdam ontvangt een Spaanse Janssonius (Amsterdam 1653) J. Werner	10
De kaart van Rijnland van 1647 G. 't Hart	12
Varia Cartographica	16
Besprekingen	18
Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven	20

Redactie

R.C.M. Braam, drs. M.M.Th.L. Hamelers, drs. P.C.J. van der Krogt, mw. Chr.A.M. Kuyer, A. Vis, drs. J.W.H. Werner en C.J. Zandvliet.

Redactiesecretariaat

Kopij, recensie-exemplaren enz. zenden aan:

Drs. M.M.Th.L. Hamelers, Geografisch Instituut, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht.

Correspondenten

Mw. L. Danckaert, Brussel; mw. dr. Y.M. Donkersloot-de Vrij, Odijk; R.W. Karrow Jr., Chicago, Ill.; P.H. Meurer, Heinsberg (BRD); mw.dr. M. Pastoureaux, Parijs; mw. S. Tyacke, Londen.

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang) f 20,— per jaar (vier nummers). Losse nummers f 7,50. Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: Postbus 68, 2400 AB Alphen aan den Rijn, tel. 01720-72458, Postgironummer 5253901.

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

hele pagina per nr.	f 100,—
halve „ „ „	f 70,—
1/4 „ „ „	f 50,—

Bij plaatsing in één jaargang (4 nrs.) wisselende tekst 10% korting.

Idem zelfde tekst in een jaargang (4 nrs.)

15% korting.

Vraag en aanbod

Kleine advertenties van abonnees kunnen in de rubriek „Vraag en aanbod” worden opgenomen à f 5,— per 12 woorden. Opgave aan de administratie.

ISSN 0167-4994

De kaart van Staats-Vlaanderen uit 1745 van dokter W.T. Hattinga: uit liefhebberij of diplomatie?

„... dat deese kaarte geen rapsodie of opgeraapt werk is. . .” Zo besluit dokter W.T. Hattinga (1700-1764) zijn brief aan de Raad van State ten geleide van de kaart van Staats-Vlaanderen. Deze brief, de kaart en een memorie worden eind september 1744 door de 14-jarige zoon David Willem Coutry Hattinga in Den Haag aan de Raad van State aangeboden, want vader Hattinga was door zijn drukke praktijk verhinderd. Omdat deze documenten, bewaard gebleven in de archieven van de Raad van State, een nieuw inzicht geven in het begin van de kaartproductie van de Hattinga's nu 240 jaar geleden, worden ze hierbij integraal afgedrukt.¹

„... Congres tot Antwerpen. . .”

Wat aanvankelijk als een liefhebberij is begonnen, heeft uiteindelijk geleid tot kaartproductie in dienst van de overheid. Zo kan het begin van de karteringsarbeid van W.T. Hattinga kort worden samengevat. Vanaf 1724 heeft dokter Hattinga zich naast zijn praktijk te Lillo uit liefhebberij beziggehouden met het verzamelen en kopiëren van kaarten. Hiermee verschilt hij niet van de andere medici zoals B. Schotanus Sterringa (1598-1652) of C.R.T. Krayenhoff (1758-1840) die ook door de geneeskunst in de kartografie zijn beland. Wanneer de liefhebberij van Hattinga veranderde in serieuze kartering voor de overheid is niet precies bekend. In het algemeen wordt de opdracht verleend door de Raad van State in 1744 aan Hattinga voor de kaart van Staats-Vlaanderen als het begin van de officiële kaartproductie van de Hattinga's gezien. Uit de brief kan echter worden afgeleid dat Hattinga reeds in 1739-1740 voor Nederlandse diplomaten te Antwerpen heeft gewerkt.

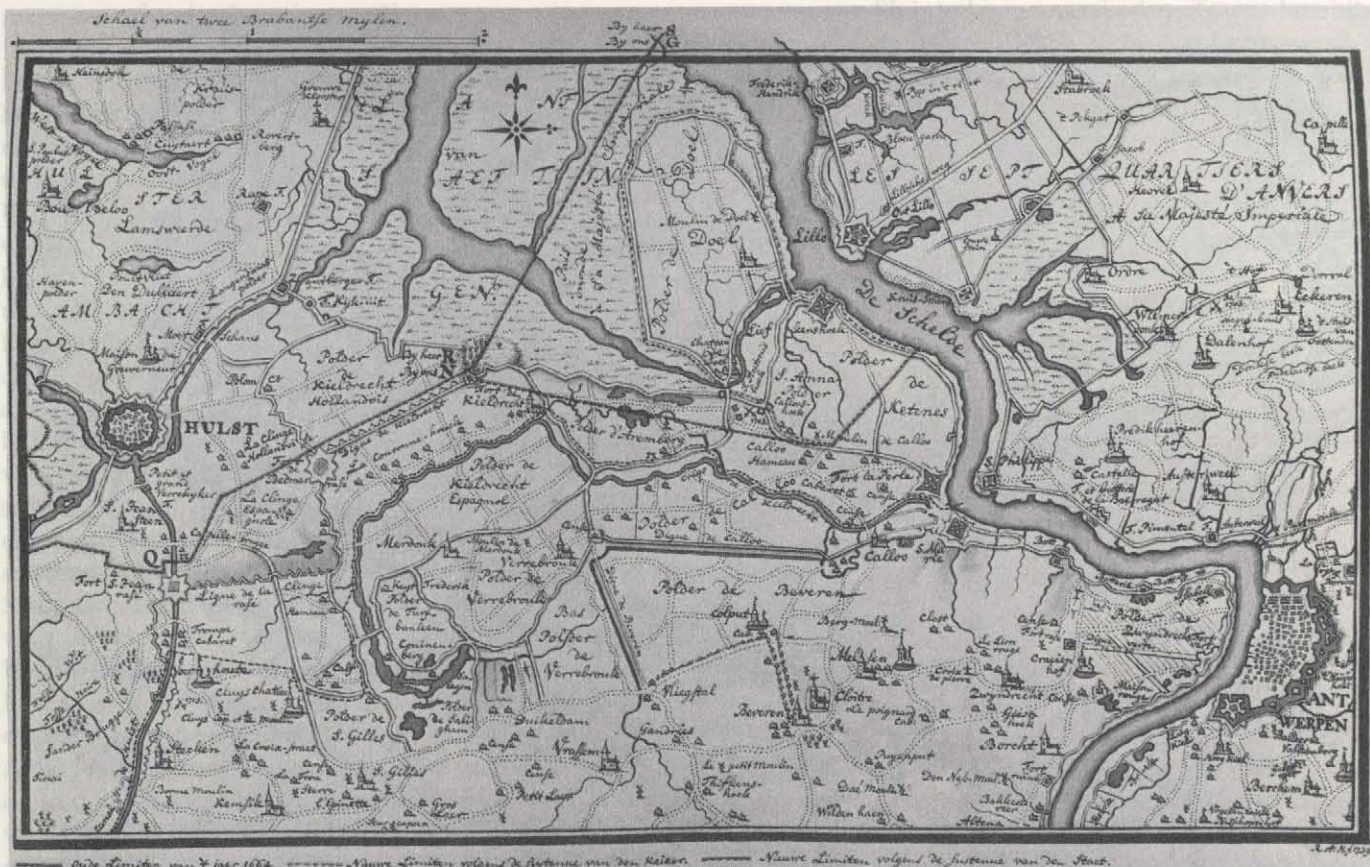
Op het stadhuis van Antwerpen vindt van 1737 tot 1741 een conferentie plaats van Nederlandse en Oostenrijkse diplomaten over het sluiten van een nieuw handelsverdrag tussen de Republiek en de Oostenrijkse Nederlanden.² Een van de Nederlandse diplomaten die door de Staten Generaal naar de conferentie wordt afgevaardigd, is Mr. Omar van Visvliet, Raad en Advocaat-fiscaal van het Admiraliteitscollege van Zeeland te Middelburg.³ Volgens de brief wordt deze Van Visvliet door Hattinga te Antwerpen ingelicht over de vervaardiging van de kaart van Staats-Vlaanderen. Dit lijkt op het eerste gezicht vreemd, omdat hij elders schrijft niet de bedoeling te hebben de kaart te publiceren, maar bij nader inzien moet Van Visvliet als de opdrachtgever worden beschouwd. Tijdens de conferentie heeft diplomaat Van Visvliet kaarten gebruikt bij de besprekingen over de grensscheidingen in Vlaanderen, die ondanks verdragen van 1716 en 1718 nooit zijn bepaald. Zo wordt er door de twee partijen te Antwerpen vooral geruzied over het grensverloop in de polder Doel aan de Schelde

tegenover het fort Lillo. Teneinde de Oostenrijkers in het ongelijk te stellen, worden door de Nederlandse diplomaten in de onderhandelingen kopie-kaarten met de grenzen van 1664 en 1718 overlegd, als „Mathematisch” bewijs voor de aanspraken van de Republiek. Zonder veel succes echter, want na het overlijden van de keizer Karel VI in oktober 1740 vertrekken de Nederlandse diplomaten uit Antwerpen zonder een grensakkkoord te sluiten.⁴

In het verslag dat aan de Staten-Generaal is uitgebracht, zijn vier kaarten van de polder Doel opgenomen, die door W.T. Hattinga in 1739-1740 moeten zijn getekend. Zowel qua stijl als datering komen overeen met kaarten die in de Atlas van Staats-Vlaanderen van Hattinga uit 1751 zijn te vinden. Op een van de kaarten uit het verslag is zelfs de kenmerkende windroos getekend. De signatuur R.A.H. op de vier kaarten is wel raadselachtig omdat nergens een kaarttekenaar van die naam wordt vermeld, maar gezien de windroos is het uitgesloten dat een militaire ingenieur de kaarten heeft getekend, en mag worden verondersteld dat Hattinga ze in opdracht van Van Visvliet heeft gemaakt. Met enige fantasie kan R.A.H. als Raads Adviseur Hattinga worden vertaald.⁵

Dat Hattinga aan Van Visvliet te Antwerpen kopieën heeft geleverd van kaarten uit zijn verzameling of atlas is zeer aannemelijk, omdat hij vanaf 1724 te Lillo uit liefhebberij de omgeving heeft gekarteerd.⁶ Het wordt des te waarschijnlijker omdat Hattinga te Lillo als „commies ter recherche in de vloot” bij de Admiraliteit van Zeeland heeft gediend, waar Mr. Omar van Visvliet vanaf 1735 de leiding heeft als Advocaat-fiscaal.⁷ Bovendien heeft het geslacht Van Visvliet een groot aantal medici voortgebracht in 1700-1750, die zeker dokter W.T. Hattinga moeten hebben gekend als medicus-kartograaf.⁸

Ook uit het voorwoord van de Atlas Staats-Vlaanderen uit 1751 blijkt dat Hattinga voor de diplomaten op de conferentie te Antwerpen kaarten heeft getekend. In de Atlas zijn tevens kaarten van de grensverdragen opgenomen, die volgens het opschrift in oktober 1740 kort na de dood van de keizer door W.T. Hattinga zijn gekopieerd naar de originele kaarten berustend onder de Raad van State, terwijl tot dusverre bekend was dat hij pas in 1748 toegang kreeg tot dat kaartenbestand.⁹ Hoewel Hattinga schrijft dat hij zuiver uit liefhebberij vanaf 1724 heeft gewerkt aan de vervaardiging van een accurate kaart van Staats-Vlaanderen, lijkt het toch zeer onwaarschijnlijk dat hij hiervoor twintig jaar of een halve levensloop kosten noch moeite heeft gespaard zonder verzekerd te zijn van een afnemer. Veel waarschijnlijker is het dat hij in opdracht van Van Visvliet te Antwerpen behalve de vier kopie-kaarten ook de grote kaart van Staats-Vlaanderen heeft getekend. Als vervolgens Van Visvliet in 1744 komt te overlijden, en

Een van de vier kopie-kaarten uit het verslag van de conferentie te Antwerpen, getekend door W.T. Hattinga in 1739. (ARA, Staten Generaal inv.nr. 8738).

Hattinga zijn maecenas verliest, dreigt hij zijn onkosten niet vergoed te krijgen. Zo wordt hij genoodzaakt de kaart aan de Raad van State aan te bieden. Een nader onderzoek naar de relatie tussen Hattinga en Van Visvliet kan wellicht opheldering verschaffen of Van Visvliet degene is geweest die Hattinga bij de Raad van State heeft geïntroduceerd.

„... Met attentie besigtigt en geëxamineert. ...”

Welke motieven ook aan de vervaardiging van de kaart van Staats-Vlaanderen ten grondslag hebben gelegen, de werkwijze is duidelijk. Aanvankelijk heeft Hattinga gedacht te kunnen volstaan met het samenstellen van de kaart uit reeds bestaande kaarten, die hij heeft verzameld en gekopieerd. Als dit onvoldoende resultaat geeft, wordt hij gedwongen zelf metingen te verrichten, zodat tenslotte een geheel nieuwe kaart wordt vervaardigd.

In 1744 is de minuut-kaart gereed en wordt deze op verzoek van de Raad van State op maandag 28 september in Den Haag door D.W.C. Hattinga aan de leden vertoond. Aan dokter Hattinga wordt vervolgens de opdracht verleend voor de levering van twee kaarten aan de Raad van State, een op grote schaal op perkament en een op kleine schaal op papier. Op de grote kaart moet tevens het inundatieplan van Coehoorn worden ingetekend. Onder voorwaarde dat Hattinga de minuut-kaart niet publiek maakt, wordt f 1500,— in het vooruitzicht gesteld.¹⁰ Een jaar later zijn de beide kaarten gereed, en eind augustus 1745 worden ze door W.T. Hattinga persoonlijk aan de Raad van State in Den Haag aangeboden.

Bovendien maakt hij van de gelegenheid gebruik om zijn verzameling kaarten of Atlas van Staats-Vlaanderen aan het college te vertonen, kennelijk met instemming want twee dagen later wordt hem opdracht verleend voor „... een copie van den Atlas van Staats-Vlaanderen, welke hij versamelt heeft, vervattende ruim een hondert dertig particuliere caarten (...) de groote kaart van Staats-Vlaanderen verdeelt in tien stukken. ...”¹¹

De grote kaart van Staats-Vlaanderen voor de Raad van State van 1745 is getekend op schaal van ca. 1:30.000 op twee bladen papier, en niet op perkament omdat daarvan niet voldoende materiaal te vinden was. Op het linkerblad heeft Hattinga een cartouche getekend, waarin de vergadering van de Raad van State van 28 september 1744 is afgebeeld. De raadsleden staan gebogen over de grote kaart op tafel, die door het college „... met attentie besigtigt en geëxamineert. ...” wordt.¹² In feite betreft het hier een anachronisme, omdat de raadsleden het linkerblad met Blankenberge tot Philippine raadplegen, dat echter volgens de memorie in 1744 nog geheel blanco was met enkel de titel erboven.

De belangrijkste taken van de Raad van State, defensie en bestuur van de Generaliteitslanden, worden gesymboliseerd door achtereenvolgens de krijgsgod Mars en Finantien met de administratie van de verpondingen en de ontvangen belastinggelden. Op de achtergrond is rechts Sluis te herkennen, terwijl links Antwerpen met de Schelde is afgebeeld. De grenspalen met de Staatse Leeuw en de Oostenrijkse Adelaar verwijzen naar de conferentie van Antwerpen, en indirect naar Hattinga

De cartouche op de grote kaart van Staats-Vlaanderen, door W.T. Hattinga, 1745. (ARA, Kaartenafd. inv.nr. Aanw. 1924 XVI).

als kaartproducent van de Nederlandse diplomaten. Met de vestingplannen van Sluis, Hulst, Lillo, Sas van Gent her en der verspreid in de raadskamer, lijkt te worden gezinspeeld op de relatie die de Hattinga's vanaf 1744 met de Raad van State hebben gehad als „hofleveranciers” van kaarten. Op de voorgrond links zijn de beide zonen van W.T. Hattinga voorgesteld door

een kind, of zoals het in het gedicht in de Atlas luidt:

„... Het wichtje; dat omlaag met meettuig is verbeeld,
schijnt met de vestingbou in 't verschiep te tonen,
Wat kunstdrift Hattinga door hart en aderen speelt,
En hoe die zucht herleeft in bei zijn Zoonen. . .”¹³

„... een of ander Ingenieur. . .”

Dat W.T. Hattinga volgens de memorie in 1744 alleen het rechterblad van de grote kaart van Staats-Vlaanderen aan zijn zoon naar Den Haag heeft meegegeven, terwijl de minuut-kaart al gereed was, is niet onlogisch. Hij vreest namelijk dat als de hele kaart wordt ingeleverd „... den een of ander Ingenieur, na de gansche kaart veragt te hebben om een geringe mislag, evenwel met mijn arbeid en onkosten soude pronken.”

De ingenieur die wordt bedoeld, is Pieter Wildschut, die in opdracht van de Raad van State sinds 1739 werkt aan een nieuwe kaart van Staats-Vlaanderen. Hiervoor is hem een kopie van de kaart met het inundatieplan van Coehoorn uit 1699 toevertrouwd.¹⁴ Zowel Wildschut als Hattinga zijn dus tegelijkertijd Staats-Vlaanderen aan het karteren, maar als het werk van Wildschut in 1744 nog niet gereed is, terwijl de Raad van State dan dringend behoefte heeft aan een goede kaart voor de verdediging tegen de Franse legers, wordt aan Hattinga's kaart de voorkeur gegeven. In dezelfde resolutie van 28 september wordt dan ook aan Wildschut opgedragen zijn werk met de kopiekaart in te leveren, zodat Hattinga er gebruik van kan maken.¹⁵ De beloofde som van honderd gouden dukaten heeft Wildschut waarschijnlijk nooit ontvangen, want in de inventaris van de kaartenverzameling van de Raad van State uit 1749 heeft Hattinga vermeld: „No 105. Begonnen kladde van Staats-Vlaanderen door de Ingenieur Wiltschut, 1740”.¹⁶

Overigens hebben ook particuliere uitgevers belangstelling getoond voor Hattinga's kaart. Reeds in 1739 wordt hij benaderd door uitgever Isaac Tirion uit Amsterdam, teneinde de kaart van Staats-Vlaanderen als illustratie op te nemen in deel 12 van de serie de „Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden”. Kennelijk was de kaart toen al in een ver gevorderd stadium. Echter pas in 1753 lukt het Tirion om in het deel over Zeeland gegraveerde kaarten van de Zeeuwse eilanden van D.W.C. en Ant. Hattinga te publiceren.¹⁷

„... Niet passend gedrag. . .”

De grote kaart van Staats-Vlaanderen van 1745 is in tegenstelling tot de brief en memorie niet bewaard gebleven in de archieven van de Raad van State, maar pas na 200 jaar op de uiteindelijke plaats van bestemming terecht gekomen. In 1924 weet ambtenaar Mulder van het Rijksarchief Zeeland de kaart te redden uit handen van een uitdrager te Middelburg. Hoe de kaart daar verzeild is geraakt, is onbekend. Niet vermoedend dat het om de originele kaart van de Raad van State gaat, laat Mulder de kaart aan de Rijksarchivaris zien, die echter geen geld of interesse heeft. Men bezit dan reeds een tweede exemplaar van de kaart, die in 1745 door Hattinga is vervaardigd voor de Staten van Zeeland. Deze kopie is overigens in 1874 door archivaris J.P. van Visvliet beschreven, zonder dat deze zich realiseerde dat een van zijn voorvaders bij de vervaardiging ervan betrokken is geweest.¹⁸

De kaart wordt vervolgens door Mulder aan de burge-

meester van Sluis te koop aangeboden. Tevens laat hij echter aan de Algemeen Rijksarchivaris Fruin weten, dat het Rijk de kaart voor f 100,— kan terugkopen. Deze verkoopprijs is niet bepaald door de marktwaarde van de kaart, maar het salarisbedrag dat ambtenaar Mulder miste doordat hij niet werd bevorderd. Deze handelwijze vindt Fruin getuigen van „niet passend gedrag” van een ambtenaar, die immers geen voordeel mag genieten bij de aankoop van een archiefstuk ten behoeve van het archief waarin het thuis hoort. Zodoende wordt Mulder tenslotte gedwongen om de kaart uit Sluis op te halen voor deponering op het Algemeen Rijksarchief.¹⁹

BRIEF EN MEMORIE VAN W.T. HATTINGA

Raad v. State inv. nr. 867 II

rec. den 28 septeb. 1744

Hoog Edel Gestrengen Heer

In voldoeninge der Resolutie van de Ed. Mog. Raad van State, en U. E.D. Gestr. bijgevoegde seer ge-eerde Missieve van den 15 deeser, soude het mij veel eere geweest hebben in persoon de bewuste kaart aan haar Ed. Mog. te vertonen: dog mijne occupatien als Doctor laten mij niet toe in dit seizoen soo verre van hujs te gaan, waarom ik hope dat het haar Ed.Mog., en U.E.D.Gestr. sal welgevallen, dat ik mijn soontie met een kleijne kaart van Blankenberg tot Philippine, en met een grote, sijnde het tweede stuk van StaatsVlaanderen oversende, om aan haar Ed.Mog. te vertonen, en te gelijk daar bij te voegen een Memorie tot Elucidatie der kaarte van StaatsVlaanderen door mij den 21 deeser onderteijkent, waar aan ik mij referere, welke ik andersints mondeling aan Haar Ed.Mog. soude hebben gedaan.

Het sal U.E.D.Gestr. singulier voorkomen dat een Doctor sig bemoeijt met een kaart te maken, dog U.E.D.Gestr. sult dit so vreemt niet vinden, indien ik U.E.D.Gestr. attentie mag vergen het verhaal op wat wijze, en bij wat gelegenheit die geformeert is.

In den Jare 1724 practiseerde ik tot Sluis in Vlaanderen, alwaar ik ten platten lande dagelijks visiten waarnam, voorts in bedieninge tot Lillo komende, heb ik 17 jaren aldaar, mitsgaders in en omtrent Hulst en in het grootste gedeelte van StaatsVlaanderen de Practijk geoefent, en daarenboven nog andere particuliere affaires in verscheijde districten gehad, waar door ik gelegenheit had dit Land in de grond te leeren kennen: en nadien ik altoos uijt een bijzondere genegenheit mijn vermaak in Mathematise oeffeningen genomen hebbe, heeft mij de kennisse van Vlaanderen, en geduerige tegenwoordigheit aldaar aanleijdinge gegeven, om al mijn tijd en studien naast de occupatien in de Medicine nu bij de 20 Jaren aan te leggen om een acurate kaart van StaatsVlaanderen te maken: waartoe ik bij een versamelt, en in een Atlas formaat gebragt hebbe menigvuldige stukken, die in StaatsVlaanderen gemeten waren van de knokke aan de Noordzee gelegen, tot Lillo aan de Schelde, waar van mijn soontie een gedeelte meede heeft, en U.E.D. Gestr. sulks begerende soude kunnen vertonen: en niet-

tegenstaande ik selve het meeste gecopieert hebbe, komen mij verscheijde stukken op 5 à 6 Pistolen te staan, en voor verscheijde van Oostenrijksen Bodem, alwaar ik alles niet meeten konde, heb ik dikwijls 3 of 4 Jaren met presenten alle moeite moeten aanwenden om die te bekomen. Dog dit niet konnende voldoen om een accurate kaart te maken, heb ik in persoon de Distantien van Steden, Torens, Molens etc gemeeten; hebbende geen somer voorbijlaten gaan, sonder Considerabele metingen te doen, daar toe gebrukende een Phaëton met vier arbeijders bij mij, die om het ander uer mal-kander aflostten om de ketting te sleepen, soo dat ik op het laatste geen kosten meer ontsag door de Liefhebberij, en groten Lust om eens mijn oogmerk te bereiken: uijt welk alles ik eijndelijk een kaart gemaakt hebbe, welke ik gedagt hadde stilleties mij mijne andere Liefhebberij te laten berusten, sonder die publijck te maken, om datter in het algemeen niets volmaakt sijnde, ook niets sonder critiques den dag kan sien, en ik ongaarne soude sien, dat den een of ander Ingenieur, na de gansche kaart veragt te hebben om een geringe mislag, evenwel met mijn arbeid en onkosten soude pronken.

Soo nu haar Ed. Mog. die kaart tot dienst van den Lande nodig oordeelen, sal het mij veel eere weesen, mijn gering vermogen daar toe gecontribueert te hebben, en soude dan selve een complete of originele kaart opmaken, alsoo een copije door een ander gemaakt altoos verliest, Mits het Landt in redelijkheid daar voor betaalt, ten minsten mijn gedane verschot, welke ik nooit aangetijckent heb, niet denkende dat sulks te passe soude komen.

Om nu een begrotinge te maken, wat dusdanige kaarte soude kosten, is het bekend dat een Lantmeter als hij de groote, of inhoudt van eenige stuk lants meet, een schelling per gemet trekt, soo heeft den Lantmeter Adan, Jegenswoordig het Marquisaat van Bergen op Zoom metende; getrokken van een kaart, die hij van de Baronnie IJsselsteijn groot circa 12000 gemeten à twee stuivers per gemet, gemaakt heeft, welke kaart op deselve wijze als mijn kaart van Vlaanderen, geformeert was. Denselven Lantmeter heeft deesen Somer van de nieuw bedijckte Ossendregtse polder groot 800 gemeten te cavelen en te meten bij de 600 gls (guldens) gehadt, en sal voor een kaarte van het Marquisaat van Bergen, dat hij nu meet, verre over de 1500 guldens genieten.²⁰ Uijt dit alles is nu ligt op te maken, dat het redelijk soude zijn, dat, ik ten minsten een halve stuiver per gemet behoorde te genieten, dog dewijle ik mijnen arbeit een Liefhebberij gaarne ten dienste van den Lande offerere, rekene ik een oortie per gemet. Nu is het seker, dat mijne kaart namentlijk het eerste en tweede stuk verre over de *honderentien duijzent gemeten* belooft, soo dat *110000* oorties, ofte 1375 guldens door den Lande daar voor dient betaalt te werden, belopende mijne gedane onkosten en verlet na gissinge vrij soo veel.

Ik denk niet datter eenigte andere gedagten op sullen vallen, of mijne voorstel in deesen bestaat in de uijterste redelijkheid: niemant kan geloven, nog sich verbeelden den groten arbeijdt, die tot dusdanige kaart te formeren, verijst wordt; ten sij hij hetselve onderneemt,

en soo het door een eerlijk man gedaan wordt, behoort daar toe een halve levensloop, ten sij men door overgrote kosten spoed maakt, en veele Meeters daar aan emploijeert.

Tirion den Drukker van den Staat aller volkeren heeft langen tijd op deese kaart gedoeft, soo als te sien is in het 12de deel aan de linkersijde van pagina 413, hebbende sig in den Jare 1739 naukeurig overal laten informeren wegens dusdanige kaart sonder ergens iets van belang te kunnen vinden: nog onlangs soo als U.Ed. Gestr. uijt sijne twee brieven (die mijn soontie heeft) kond sien, heeft hij mij daarom versogt, dog hebbe dit gedeclineert. Op het laatste Congres tot Antwerpen hadt ik de eere om de Heer Visvliet etc. wegens Vlaanderen te berigten, ook heb voor Sijne Ed. Gestr. verscheijde stukken gemaakt, soo als uijt zijn missive door mijn soontie U.Ed.Gestr. kan aangetoont werden. Dit alles hebbe de vrijheit genomen wat wijtlopig aan te tonen, op dat U.Ed.Gestr. soude sien, dat deese kaart geen rapsodie of opgeraapt werk is.

Eijndigende blijve na onderdanigste dienst presentatie met alle eerbiedt.

Hoog Edel Gestrengen Heer
U.Ed. Ootmoedigen dienaar
(get) W.T. Hattinga

Tholen den 23 september A°. 1744

Raad v. State

Ingekomen brieven van inv.nr. 867 II
rec. 28 sep. 1744

Memorie tot elucidatie der kaarte van Staats Vlaanderen, welker inspectie den Ondergeschreven alderonderdanigst presenteert aan haar Edel Mogende Heeren Raden van State der Vereenigde Nederlanden, in voldoeninge derselver hoogst ge-eerde Resolutie dato 14 september 1744.

Deese kaart is van geheel StaatsVlaanderen en naast-aangelegen landen van Oostenrijksvlaanderen, mitsgaders de Schelde bij Lillo met de Landen aan weersijden gelegen, beginnende bij Blankenberg aan de Noord-zee, en eijndigende voorbij Lillo aan de Schelde tot Put, en Antwerpen: sijnde in derselve acuraat ver-toont alle de Limiten, soo oude als nieuwe, tussen de Staat-sche en Oostenrijksche Landen, als mede de schejdin-gen tussen het Lant van den Vrije, Axel, Neusen, Hulster Ambagt, het Lant van Waas, en alle andere Ju-risdictionen daar in vervat: mitsgaders de groote der Pol-ders, en de Jaren der bedijkinge soo verre kenbaar zijn: bevat voorts in sig al het geene tot een complete Lantkaarte behoort, namentlijk benevens het reedst ge-noemde alle de Steeden, Forten, soo wel de oude gesleg-te, als die nog in staat zijn, Wegen, Dijken, kreeken, schorren, slikken, stromen, Dorpen, gehugten, Huijsen etc.

Welke kaart door den ondergeschreven ten meesten deele gemeten, verbeetert, en voorts te samen gestelt is uijt een versameling van bij de hondert originele en ge-copieerde stukken met een aanhoudende en onvermoe-

Antwerpen wordt behalve als profiel in het cartouche ook nog op de kaart zelf afgebeeld.

De schaal aanduiding van de grote kaart, met landmeters in de weer met de meetketting of "Phaëton" zoals W. Hattinga het noemt.

jelijken over de twintig Jarigen arbeijdt niet sonder grote, en merkelyke onkosten.

Deese kaart is lang tien voeten Rijnlands, en drij voeten hoog: om die het gemaklykste te gebruiken is die verdeelt in twee stukken, ijder vijf voeten lang (konnende egter aan een gevoegt werden) sijnde het eerste stuk van Blankenberg tot Philippine, en het tweede van het Sas van Gent tot Lillo en Antwerpen. Welk laaste stuk reedst geheel opgemaakt is, moetende alleenig gecouleert of afgeset, eene inschrijving in de cardous geplasts en op lijnwaat geplakt werden, het selve werd hier nevens vertoont.

Dog het eerste stuk welk in blanko hier nevens gaat met een enkel de titel boven aan, is nog niet in het groot bestek in het nette opgesteld, egter is het selve in kleinder bestek in gereetheit, zoo dat nog eenigte weeken tijd vereijst werden om het eerste stuk op te maken.

Den ondergeschreven neemt de vrijheit te seggen, dat, soo veel hem bekend is tot nog toe geene kaarten van geheel StaatsVlaanderen gemaakt sijn, als seer gebrekkelijk, gelijkende eerder na kaarten uijt de handt geteijkt, als meetkundig te samen gevoegt: en onderstelt sijnde datter over lange een goede kaart gemaakt was, is StaatsVlaanderen veele veranderingen onderworpen als leggende aan de Zeestromen en Rivier de Schelde, waar door Jaarlyks Polders werden aangedijkt, en andere landen inonderen of spoelen geheel weg, het welk nu in het vervolg (wanneer de ware gelegenheit van het lant meetkundig op het papier gebragt was) gemakke-lijk aangevult soude konnen werden.

Dusdanige kaarte als boven gemelt, is ten hoogsten dienstig voor den lande, konnende van nutte sijn in tijden van oorlog voor Heeren gedeputeerdens te velde, ofte voor Heeren gedeputeerde van de Edele Mogende Raden van State, doende de Jaarlykse verpagtinge in StaatsVlaanderen, ofte tot eenigte Commissie om te examineren de Projecten tot nieuwe Dijkagien, ofte het maken van nieuwe Fortificatie werken, inundatien etc. Kan ook van groten dienst sijn voor Generaals, Gouverneurs Commandeurs etc. in StaatsVlaanderen.

Dog wel bijsonder is dusdanige kaart ten hoogsten noodsaaklijk voor die Geene, die wegens den Staat Handelen over Limijtscheijdingen in StaatsVlaanderen aan dewelke tot nog toe diergelijke kaart ontbroken heeft.

Welk alles hier boven ter goeder trouwe gemelt sal het den ondergeschreven de grootste eere sijn aan haar Edele Mogende intentie te voldoen, blijvende met een diep respect.

Edele Mogende Heeren

U.Ed.Mog. ootmoedigen en onderdanige dienaer.

W.T. Hattinga

Tholen den 21 september 1744

NOTEN

¹ Algemeen Rijksarchief (ARA), archief Raad van State, inv.nr. 867 II, receptum 28 september 1744.

De kaart: ARA, Kaartenafdeling inv.nr. Aanw 1924 XVI.

In de literatuur wordt de resolutie-tekst geciteerd i.p.v. de

brief: C. Koeman, *De Geschiedenis van de Kartografie van Nederland*, 1983, p. 156. W.J.M. Hoogendoorn-Beks en Hattinga-Verschure, J.C.M. *Topografische kaarten en plattegronden van de Hattinga's, 1824-1755*, 1977.

² Cfr. A.G.N. deel 9, p. 70.

³ ARA, archief Staten-Generaal, inv.nr. 8737: Verbaal van de commissarissen en plenipotentiarissen Daniel de Dieu, Omar van Visvliet en Willem van Assendelft, wegens hun zending naar Antwerpen in verband met de invoering van een nieuw tarief op de in- en uitvoerrechten in de Oostenrijkse Nederlanden, 1737-1741.

⁴ Zie noot 2.

⁵ ARA, archief Staten-Generaal, inv.nr. 8738: Bijlagen tot het verbaal. De vier kaarten zijn ingevoegd tussen fol. 205-207.

Idem inv.nr. 3458.

De identieke kaarten in de Atlas van Staats-Vlaanderen zijn: ARA, Kaartenafdeling, inv.nr. OSK V91 I 27: „Carte des environs de Bruges, D'Anvers, Damme, L'Ecluse, et autres, avec les nouvelles limites, fait par W.T.H. 1739”. Gekopieerd door Hattinga naar Ricquere e.a.

Inv.nr. OSK V 91 V 43: „Polders Doel, St. Anna en Ketenisse”. W. Hattinga, 1739. Met in de legenda vermeld: „Bijvoegsel gedaan in den Jare 1740”.

Inv.nr. OSK V 91 V 44: „Den Doel en Paardeschorre”.

Inv.nr. OSK V 91 V 45: „Polders Paardeschorre en het Luys voor de inunderinge met cavelingen”.

De kaart met de identieke windroos is te vinden in de ingebonden Atlas: inv.nr. OMM 343 blad 27.

⁶ Een van de eerste karteringen betreft het gebied rond de polder Doel: ARA, Kaartenafdeling: inv.nr. VTH 3836: Kaart van de polder Doel, St. Anna en Ketenisse door W.T. Hattinga, 1739. Zie ook: J. Keuning, *De Hattinga's*, in: *Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Gen.* LXXV (1958), 116-117.

⁷ W. Beks en Hesselink-Duursma, K., *Leven en werken van W.T., D.W.C. en Ant. Hattinga*. Scriptie G.I. Utrecht, 1972, I, 2-3.

ARA, archief Admiraliteitscolleges, inv.nr. 2553, 17-5-1735: Aanstelling Omar van Visvliet tot Advocaat-fiscaal.

Idem inv.nr. 2559, 27-3-1744 overlijden Visvliet.

⁸ A.A. Fokker, *Levensberichten van Zeeuwisch medici*, Middelburg, 1901. De volgende dokters praktiseren te Middelburg: na de studie te Leiden:

— David van Visvliet (1680-1727);

— Jacobus van Visvliet (1696-1755);

— Meinard van Visvliet (1706-1769).

⁹ De Waard, *Inventaris van kaarten en tekeningen*, Middelburg, 1916. Bijlage V, pp. XXXVIII-XXXIX; XLII-XLIV; XLVI. De kaarten zijn:

ARA, Kaartenafdeling: inv.nr. OSK V 91 I 19-20: „Oude limieten en kaart van Staats-Vlaanderen, door D. Dollaert 1664”. Door W.T. Hattinga gekopieerd in oktober 1740. De diplomaten hadden te Antwerpen wel een kopie van deze kaart door ingenieur Stute in 1738 ontvangen, maar deze is niet bewaard gebleven.

OSK inv.nr. V 91 I 22-24: Kaart van het Barrière-tractaat van Nic. Sully uit 1716, door W.T. Hattinga gekopieerd op 31 oktober 1740, „... na de originele berustende onder de Ed.Mog. Heeren Raaden van State. . .”

¹⁰ ARA, archief Raad van State, inv.nr. 256, resolutie 28 sep. 1744. Fol. 1541.

¹¹ F. Scholten, *De Atlas der frontieren van Gelderland, Overijssel en Groningen samengesteld door W.T., D.W.C. en A. Hattinga*, 1973, p. 4.

¹² De Waard, p. XXXIX.

¹³ ARA, Kaartenafdeling, inv.nr. OSK V 91 I: Generalen tielprent met een gedicht van Jan de Timmerman.

¹⁴ ARA, archief Raad van State, inv.nr. 243, resolutie 27 aug. 1739, fol. 811 verso.

ARA, Kaartenafdeling, inv.nr. OSK V 14: Kopie-kaart van Staats-Vlaanderen van M. Hammerbergh, door P.de /Waele gekopieerd, 1739.

¹⁵ Zie noot 10.

- ¹⁶ ARA, archief Raad van State, inv.nr. 2593, fol. 71.
¹⁷ Zie: J. Keuning, De Hattinga's, in: *Tijdschrift van het Kon. Ned. Aandr. Gen.* LXXV (1958), 114.
¹⁸ J.P. van Visvliet, *Inventaris van het oud archief der provincie Zeeland*, Middelburg, 1874, Deel I. De Waard, nrs. 1304-1305. Alleen nr. 1305 het rechterblad is bewaard. Zie ook: J. Keuning, p. 117.
¹⁹ *Verslagen omtrent 's-Rijks Oude Archieven*, 1924, p. 38. ARA, archief van het Algemeen Rijksarchief, inv.nr. 276: Ingekomen brieven nrs. 350-351; 354; 356 en 361.
²⁰ Betreft landmeter P.J. Adan 1711-(1770). Zie: P.Th. van Herpen en E.H. Korveze, *Inventaris van een verzameling kaarten afkomstig van de landmetersfamilie Adan*, (R.A.N.B.) 's-Gravenhage, 1962.

SUMMARY

Hobby or diplomacy: The map of Dutch-Flanders from 1745 by doctor W.T. Hattinga.

The beginning of the cartographical activities of doctor W.T. Hattinga, and his two sons, important mapmakers in the Netherlands from 1744 untill 1755, is questioned in this article. Untill now the map of Dutch-Flanders drawn by W.T. Hattinga for the Raad van State - Council of State - in 1744/'45, has been regarded as the beginning of official cartography of the Hattinga's for the military authorities. But from two unpublished letters written by W.T. Hattinga in 1744, kept in the archives of the Raad van State at the General State Archives, it can be deducted that W.T. Hattinga has already been working in 1739/'40 for Dutch diplomats in Antwerp. One of the diplomats sent to a conference about trade-relations in 1737-1741 in Antwerp was Mr. Omar van Visvliet. He is mentioned in the letter of Hattinga as the only person whom

he has informed about the map. As Hattinga also writes that Van Visvliet was in fact the one who ordered the map to be made. That Hattinga worked for diplomats is also confirmed by the report of the conference also kept in the archives General State archives, in which four maps can be found, drawn by W.T. Hattinga in 1739 and 1740. These maps are identical with the ones to in the Atlas van Staats-Vlaanderen by Hattinga in from 1751. Besides, Hattinga and Van Visvliet must have known each other very well, as they both worked for the Admiralty, and several members of the Van Visvliet-family worked ad doctors just like W.T. Hattinga.

Although Hattinga writes that he has been collecting and drawing maps of Dutch-Flanders as a leisure, it seems very unlikely that he has been working for over twenty years on this map, without ever receiving payment or support. It is more probable that he drew the map for Van Visvliet, but when his maecenas subsequently died in 1744 he was forced to dedicate his map to the Raad van State. The cartouche drawn on the map shows the meeting of the Raad van State of 28 september 1744, with the members studying the map. In the background on the left Antwerp with Scheldt-river is depicted, referring to the conference and the maps delivered by W.T. Hattinga tot the Dutch diplomats.

As a result of this contact with the Raad van State W.T. Hattinga surpassed the military engineers, although one of them, P. Wildschut, was working on a map of Dutch-Flanders since 1739.

MERCATOR
 Achter Clarenburg 2
 3511 JJ Utrecht - NL
 Tel. 030 - 32 13 42

Catalogus op aanvraag

ZO JUIST VERSCHENEN "STAD IN KAART"

Bundel voordrachten gehouden op het congres "De historische stadsplattegrond" - spiegel van wens en werkelijkheid - te Groningen, 18-19 november 1983.

De bundel bevat 10 voordrachten, rijk geïllustreerd.

Omvang 148 pagina's, gebonden (met garen) in een stevig omslag.

Prijs f 35,-.

NOG LEVERBAAR

"STADSPLAN GRONINGEN - EGBERT HAUBOIS"

- een 17e eeuwse kaartmaker in Groningerland -
 W.K. v.d. Veen f 25,-

"DE PLATTEGROND VAN DE STAD GRONINGEN"

door Jacob van Deventer uit omstreeks 1565.
 Dr. G. Overdiep f 55,-

CANALETTO

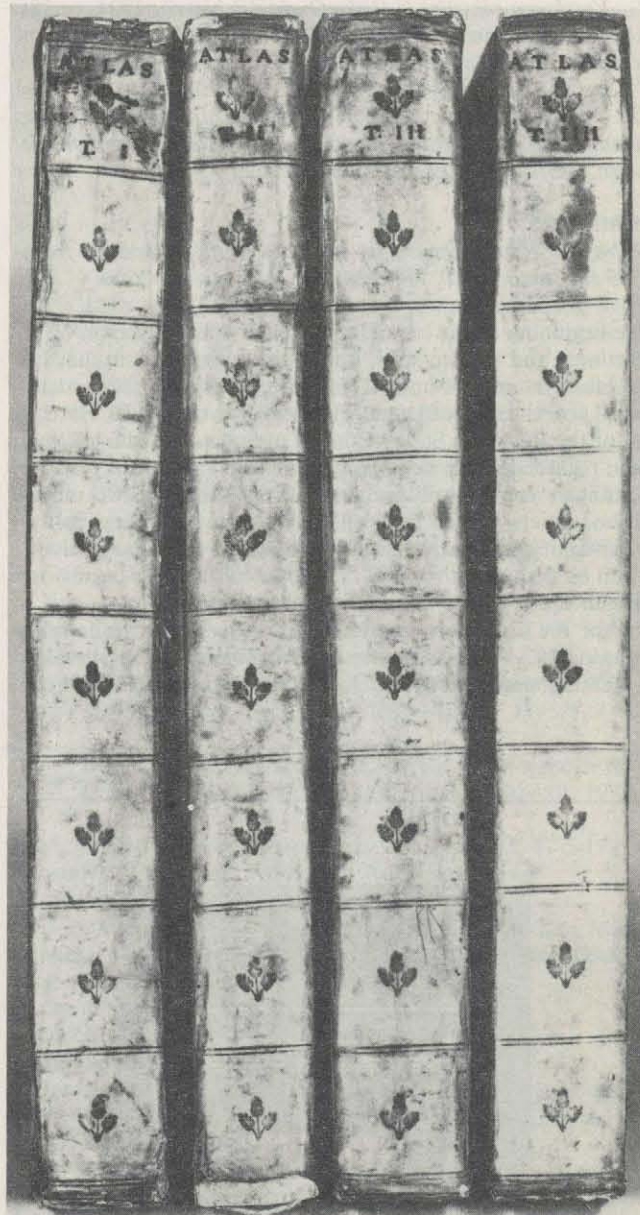
Postbus 68 - 2400 AB Alphen a/d Rijn.
 Tel. 01720 - 75523.

Universiteitsbibliotheek van Amsterdam ontvangt een Spaanse Janssonius (Amsterdam 1653)

Op 10 september jongstleden werd de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam verblijd met een geschenk in de vorm van een vierdelige wereldatlas in de Spaanse taal, uitgegeven bij Johannes Janssonius te Amsterdam in 1653. De bibliotheek kan zich gelukkig prijzen zo nu en dan bij de aankoop van zeldzame en kostbare werken zich gesteund te weten door financiële bijdragen van de „Vereniging van Vrienden van de Universiteitsbibliotheek”. Ook in dit geval was deze vereniging de schenker, waardoor een zo zeldzaam document als deze atlas aan de uitgebreide atlasbestanden in de U.B. Amsterdam toegevoegd kon worden, ondanks de alom heersende financiële problemen. De atlas werd betrokken van het antiquariaat Nico Israel te Amsterdam.

Johannes Janssonius gaf zijn Spaanse *Nuevo Atlas* uit in drie edities, te weten in 1653, 1656 en 1666. Deze eerste editie is, voor zover bekend, uniek in Nederland. De atlassen van Janssonius waren in belangrijke mate voortgebouwd op de Mercator-Hondius atlas. De *Novus Atlas* was een reactie op de activiteiten van Willem Jansz. Blaeu op de atlasmarkt met diens *Appendix* en het *Theatrum Orbis Terrarum* of *Toonneel des Aer-drijcx*. Met de uitgave van een Spaanse vertaling was Janssonius het huis Blaeu een slag voor. Uit de hierbij afgebeelde passage uit een brief van Menasse ben Israel aan Vossius wordt duidelijk, dat eerstgenoemde verantwoordelijk is voor de Spaanse vertaling van de tekst.

De titel van de atlas luidt volledig: *Nuevo Atlas o Theatro de Todo el Mundo de Juan Janssonio*. De vier afzonderlijke delen van dit exemplaar zijn in perkament gebonden. De conditie van de boeken is goed te noemen. Wat gevlekte bladen en sporen van vroegere restauratie doen hier niets aan af. De atlas is geheel met de hand ingekleurd, op een wijze die een kenner van het gangbare Hollandse kleurwerk wat ongewoon aandoet. Dat de onderzoekscollecties in de U.B.A. met het verkrijgen van deze Janssonius-atlas weer met een essentiële

De vier in perkament gebonden delen van de atlas (Univ. Bibliotheek Amsterdam).

Hago saber agora a Vnro, como tengo acabada para Jan Jans, la version de los 4. tomos del Atlas, en la lengua Hespanola, por lo qual quedo mas libre para poderme ocupar en servir a su serenissima Mag. queriendome en

Amsterdam 10 de Marzo 1651

*ste intimo amigo y muy particular servidor,
Menasse ben Israel*

Passage uit de brief van Menasse ben Israel aan Isaac Vossius, gedateert 10 maart 1651. De vertaling luidt: „Ik laat Ued. nu weten, dat ik voltooid heb bij Jan Jans de vertaling van de vier delen van de Atlas in het Spaans, waardoor ik vrije tijd heb gekregen om. . .” (Universiteitsbibliotheek Amsterdam, Handschriften III E 9 (37))

De titelpagina van deel 2 van het eerste boek, dat handelt over Duitsland (Univ. Bibliotheek Amsterdam).

le bijdrage verrijkt zijn moge wel blijken uit de „Catalogus Geographie en reizen” uit 1923 of datgene wat onder het etiket „UBA” in Koemans *Atlantes Neerlandici* aan te treffen is. Daar worden onder de titel van deze atlas (Me 140-143) overigens drie bekende exemplaren vermeld. Het is bijzonder, dat deze vierdelige uitgave in een veelzijdige bibliotheek als de U.B. vanuit meer dan alleen de kartografische gezichtshoek de moeite waard is. Aangezien de geschiedenis van de Amsterdamse uitgeverij en dus de produkten daarvan een belangrijke plaats inneemt in de bibliotheek is ook dit facet van groot belang. Bovendien is een produkt van Menasse ben Israel als exponent van het Joodse culturele leven uit die tijd een begerenswaardige aanwinst vanuit de optiek van de in de U.B. aanwezige Bibliotheca Rosenthaliana, die o.m. grote bekendheid geniet vanwege de vrijwel volledige collectie van uitgaven van Menasse. Vele redenen dus om de dank van de Universiteitsbibliotheek aan de „Vereniging van Vrienden” extra te benadrukken.

TE KOOP GEVRAAGD:

Prentenmap: "Nederlandsche steden in de XVIe eeuw", plattegronden door Jacob van Deventer, uitgave R. Fruin 1923.

Informatie: 010-52.59.16, na 19.00 uur.

"In de Bokkeschuur"

Voorstraat 11-13
4161 CS HEUKELUM (bij Leerdam)
telefoon 03451 - 12186

- ANTIQUARIAAT
- ENCADREER- en RESTAURATIE-ATELIER
- IN- en VERKOOP VAN TOPOGRAFISCHE KAARTEN, PRENTEN EN BOEKEN (16e t.m. 19e eeuw)
- BEROEPS- en BEDRIJFSPRENTEN
- INTERNATIONALE ZOEKDIENT

Geopend: van 14 tot 17 uur en op afspraak.
(donderdag gesloten)

De kaart van Rijnland van 1647

Inleiding

Nadat in 1615 Floris Balthasars zijn bekende kaart van Rijnland bij het college van hoogheemraden had afgeleverd waren de heren zeer verheugd dat zij nu een algehele kartering van het hoogheemraadschap tot hun beschikking hadden „op het nauwkeurigst gefigureerd”. Zij hoopten daar vele jaren voldoende aan te hebben bij het afmeten van watering, polders, gehuchten, dorpen en wegen, zo noodzakelijk tot het vaststellen van de vereiste omslagen over het platteland. Maar al spoedig bereikten de hoogheemraden enige klachten over de afgeleverde kaart, die niet in alle opzichten nauwkeurig zou zijn. De klagers waren voornamelijk landmeters in tijdelijke dienst, die werden uitgezonden om kleine objecten op te meten, waarvan het resultaat van belang zou zijn voor een zuivere vaststelling van de omslagen over de ambachten. Bovendien werd die kaart door het Rijnlandse college nogal eens gebruikt bij conflicten, die door hoogheemraden moesten worden beslist.

Aanvankelijk weet men deze klachten aan eventuele veranderingen in het landschap en verlegging van grenzen na 1620, maar langzamerhand kwamen de hoogheemraden toch ook tot de conclusie dat er wel eens ernstige fouten bij de kartering konden zijn gemaakt.

De enige deskundige die dit zou kunnen vaststellen was een landmeter van professie, die opnieuw kritisch het werk van Floris Balthasars kon beoordelen. De eigen ordinaris-landmeter Jan Pietersz Douw had steeds veel werk voor Rijnland te verrichten, terwijl hij al bejaard was en geassisteerd moest worden door zijn zoon Jan (geboren 1615).

De kartering door Van Broeckhuysen en Douw

Toen het college van Rijnland besloten had een geheel nieuwe kartering te doen uitvoeren moesten zij daarvoor een geschikte landmeter zien te vinden. Jan Jansz Douw, de zoon van Jan Pietersz Douw, was weliswaar bevoegd maar werd nog te jong bevonden om hem de omvangrijke taak van een geheel nieuwe kartering toe te kunnen vertrouwen. Hij was reeds in de praktijk van het landmeten geoefend door zijn vader en had aan de Leidse universiteit de colleges van de wiskundige Frans van Schooten gevolgd, zodat hij praktisch en theoretisch zeer bekwaam was.

Een andere bekende landmeter was in die jaren Steven van Broeckhuysen, die op 22 april 1627 als landmeter commissie had verkregen van de Staten van Holland.

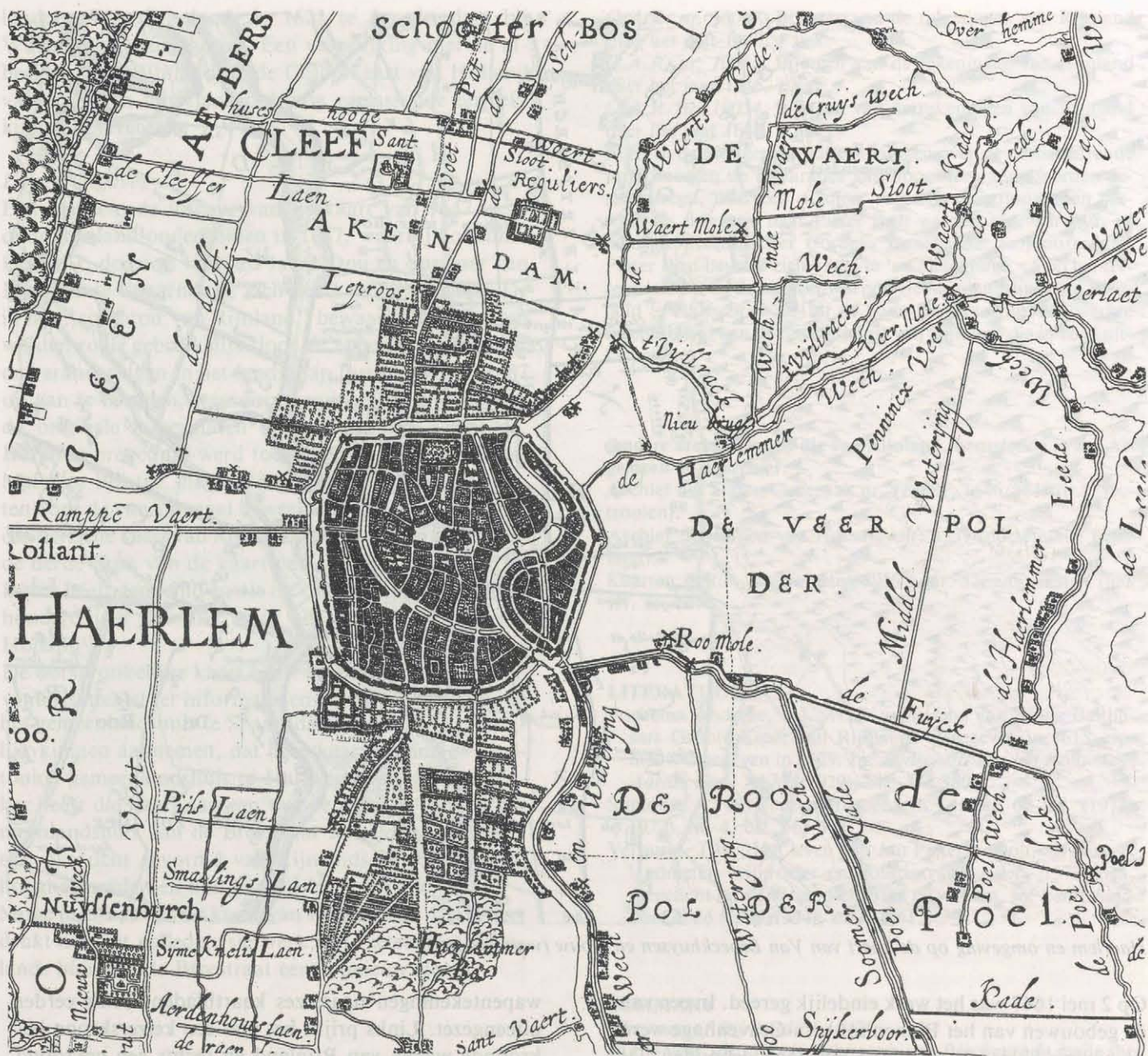
De hoogheemraden vonden het een goede gedachte om deze beide landmeters met de taak te belasten, waarbij Jan Jansz Douw onder supervisie van Steven van Broeckhuysen zou werken. De landmeters ontvingen op 19 maart 1639 een schriftelijke commissie en lastgeving om een nieuwe kaart van Rijnland te vervaardigen. Helaas zijn deze stukken verloren gegaan, waardoor wij niet precies weten wat deze commissie voor beiden inhield. Uit de verdere geschiedenis kunnen wij echter ten naastebij reconstrueren welke taak hen was opgedragen.

Heel verstandig begon Steven van Broeckhuysen allereerst een onderzoek naar de defecten in de kaart van ca. 1615 in te stellen. Over zijn bevindingen rapporteerde hij op 12 december 1642 aan het college van hoogheemraden. Dat „verbael” van Steven van Broeckhuysen over de oude kaart van Rijnland is wel bewaard, en hetgeen hij geconstateerd had viel niet mee. Hij stelt o.a. dat men een vermelding van „het gemeenlantshuys te Sparendam” tevergeefs zoekt, en verder dat „de middelwateringe tusschen Pennincxveer ende de Fuyck (een weg van Haarlem oostwaarts) moest heel crom geteijckent sijn ende staet op de chaert recht” en „staende aen den Noordammer brugge soo siet men de lantscheijdinge raijen op Westerkerckstooren van Amsterdam, maer op de chaerte raijse op de Ouderkercks tooren; dat is wel 300 roeden oostelijcker”.

Hij merkt verder op dat Floris Balthasars hier en daar zijn fantasie had botgevierd en rechte wegen en wateren van kromme belopen (crommetgens) had voorzien en daarentegen kromme belopen recht had afgebeeld. En zo had Steven van Broeckhuysen meer fouten ontdekt. Indien het Rijnlands college ooit met de gedachte had gespeeld de kaart van Floris Balthasars, waarvan men een tiental jaren tevoren alle koperplaten had gekocht, opnieuw te doen drukken, dan was na dit verbaal daartoe de neiging nihil geworden. Men wist nu waar men met de kaart van Rijnland van 1615 aan toe was.

Van Broeckhuysen en Douw zetten hun werk voort en hadden toch nog acht jaar nodig om de nieuwe kaart van Rijnland tot stand te brengen. Zij werden in hun werk op de oude beproefde wijze bijgestaan door poldermeesters, ambachtsfunctionarissen en andere deskundigen, die door het college telkens afzonderlijk werden opgeroepen om van advies te dienen. Zo kwam de nieuwe kaart in 1647 gereed en werd ter goedkeuring aan de hoogheemraden voorgelegd. Na de goedkeuring

Haarlem en omgeving op de kaart van Floris Balthasars (ware grootte).

van het werk vond het college een „plaetdrucker” in Cornelis Danckerts te Amsterdam, die de kaarten in koper zou graveren. Maar ze ver was het nog lang niet.

De sierrand van Pieter Post

Hetgeen het college wel in het kaartwerk van Floris Balthasars waardeerde was de sierrand boven in de wandkaart. Daarin prijkte links het wapen van het hoogheemraadschap van Rijnland in een ovaal, en rechts de bewoordingen van het octrooi van de Staten Generaal. Tussen deze beide versieringen had Floris Balthasars alle geslachtswapens van de toen zittende hoogheemraden afgebeeld (1610-1615).

Op de nieuwe kaart van Rijnland wensten de fungerende hoogheemraden (1640-1647) eveneens hun geslachtswapen vereeuwigd te zien. Voor Van Broeckhuysen en Douw vormde die wens geen probleem. Als tekenaar van bedoelde sierrand trokken de hoogheemraden de beroemde architect Pieter Post aan, die in diezelfde tijd werkte aan de bouwkundige ontwerpen van een nieuw gemeenlandshuis te Halfweg bij het huis Ter Hart. Post

ontwierp een verticale sierrand aan weerszijden van de kaart met de wapens van de hoogheemraden, de secretaris en de rentmeester, gegroepeerd vijf bij vijf. Een horizontale sierrand aan de bovenzijde van de kaart toont een rand van bloemen en planten, terwijl een guirlande daarboven het opschrift draagt: „Het Hooge Heymraetschap van Rijnland”. Bij de tweede druk van deze kaart (1687) is de horizontale sierrand van Pieter Post verwijderd omdat de toenmalige artiest Romein de Hooghe de ruimte nodig had voor een reeks geslachtswapens van de hoogheemraden in die tijd. De geslachtswapens van 1647 in de randen liet men toen ongemoeid, zodat bij het laatste wapen (rechts onderaan) ook het jaartal 1647 werd gehandhaafd: de oorzaak van veel misverstand.

Na de voltooiing van de kaart omstreeks 1647 trad er enige stagnatie op omdat de ontwerpen van de sierranden van Pieter Post niet gereed waren. De graveur Cornelis Danckerts te Amsterdam beklagde zich bij de hoogheemraden daarover, want hij kon de opdracht niet voltooien.

land en West-Friesland, in 1621 te Amsterdam bij Willem Blaeu uitgegeven. Een vergelijking met de afbeelding van Rijnland op de Colomkaart van Holland van 1639 kan misschien ook nog verrassende ontdekkingen opleveren.

Latere uitgaves

Een hernieuwde uitgave van de kaart van 1647 werd door Rijnland ondernomen in 1687, waarbij Johannes Douw II, de zoon van Jan Jansz Douw en opziener van Rijnland te Spaarndam, zich heeft onderscheiden. De in het „comptoir van Rijnland” bewaarde koperplaten werden zoals gebruikelijk door de zoon gebruikt om er de veranderingen in het landschap tussen 1647 en 1687 op aan te brengen, waardoor een integrale afdruk van de originele koperplaten onmogelijk was geworden. Dezelfde procedure werd toegepast door de landmeter Melchior Bolstra, die in 1746 op bestelling dezelfde platen voor de tweede maal bewerkte voor een uitgave van een herziene kaart van Rijnland, die men - ten onrechte - de derde druk van de kaart van Van Broeckhuysen en Douw heeft genoemd en die na verschijning in 1746 nog honderd jaar gebruikt werd als „provinciekaart van Holland”.

De oorspronkelijke kaart heeft na 1647 volgens een inventarisatielijst ter informatie en versiering gehangen in het gemeenlandshuis te Spaarndam, terwijl wij gevoeglijk kunnen aannemen, dat deze kaart het in 1647 voltooide gemeenlandshuis te Halfweg heeft gesierd. Zeker heeft die kaart aan een van de wanden van het gemeenlandshuis aan de Breestraat te Leiden een kleurrijk overzicht gevormd van Rijnlands gebied voor de hoogheemraden en hun gasten.

Moge te zijner tijd de kaart van Rijnland uit 1647, herdrukt met het volledige sierwerk van Pieter Post, Rijnlands huis aan de Breestraat eens opnieuw sieren.

ANNOTATIES

De algemene bronvermelding geeft de bouwstoffen aan, die bij het concipiëren van dit artikel zijn gebruikt (O.A.R. = Oud Archief Rijnland)

O.A.R. nr. 23. Register van resolutiën van dijkgraaf, hoogheemraden en van dijkgraaf, hoogheemraden en hoofdingelanden. 1626 - 1649. 1 deel.

O.A.R. nr. 24. Register van resolutiën van dijkgraaf, hoogheemraden en hoofdingelanden. 1657 - 1671. 1 deel.

O.A.R. nr. 25. Register van resolutiën van dijkgraaf, hoogheemraden en hoofdingelanden. 1668 - 1682. 1 deel.

O.A.R. nr. 125. Minuut-resolutiën van dijkgraaf, hoogheemraden en dijkgraaf, hoogheemraden en hoofdingelanden. 1606 - 1747. 1 pak.

O.A.R. nr. 134. Register van notulen van vergaderingen van dijkgraaf en hoogheemraden. 1626 - 1649. 1 deel.

O.A.R. 188. Brieven bij de secretaris ingekomen. 1630 - 1650 (1e dl.) 1 pak.

O.A.R. nr. 226. Register van vergunningen. 1633 - 1645 (fol. 160) 1 deel.

O.A.R. nr. 708. Stukken betreffende de aanstelling van landmeters van Rijnland. 1616 - 1682. 1 omslag.

O.A.R. 837. Stukken betreffende het maken der nieuwe kaart van Rijnland door de landmeters Douw en van Broeckhuysen, en de uitgave er van. 1642 - 1647. 1 omslag.

O.A.R. nr. 10047. Bijlagen van de rekeningen van Rijnland over het jaar 1640. 1 pak.

O.A.R. nr. 10053. Bijlagen van de rekeningen van Rijnland over het jaar 1646. 1 pak.

O.A.R. nr. 10054. Bijlagen van de rekeningen van Rijnland over het jaar 1647. 1 pak.

N.B. In de bijlagen van de rekeningen over de desbetreffende jaren moeten de declaraties van hoogheemraden worden geraadpleegd, daar een of meer van deze functionarissen dikwijls als delegatie naar Pieter Post werden afgevaardigd, of naar de plaatdrukker Cornelis Danckerts. te Amsterdam. Pieter Post bevond zich ofwel in 's-Gravenhage, of op het terrein van het door hem ontworpen Gemeenlandshuis van Rijnland te Halfweg, waar hij de bouw inspecteerde. Hij werkte tegelijkertijd aan de nieuwe kaart van Rijnland die in 1647 uitkwam.

Andere archieven dan die van Rijnland, berustende in het Algemeen Rijksarchief:

Archief der Staten-Generaal, nr. 123081, 1646/1649 (o.a. Octrooien).

Archief der Staten van Holland, nr. 1359 (portefeuille Rijnland).

Kaarten A.R.A., aanwinsten 1919 I. nr. 52; aanwinsten 1958 III. nr. 54.

LITERATUUR

Fockema Andreae, S.J., Naar aanleiding van Floris Balthasars Groote Kaart van Rijnland, uitgegeven in 1615, opnieuw uitgegeven in 1929. In: *Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Gen.* XLVI (1929), blz. 372-380.

Sijmons, A.H., Reuzen-atlassen. In: *Antiek* 6e jrg. (1971-1972), nr. 4, blz. 565-578.

Verburgt, J.W., Het leven van Jan Pietersz. Douw, als burger, landmeter, wijnroeier en notaris van Leiden. 1573-1635, toegelicht uit zijne handschriften en werken. In: *Leids Jaarboekje* 26 (1933-1934), blz. 18-61.

SUMMARY

The map of Rijnland of 1647

In the year 1615 Floris Balthasars van Berckenrode made the first printed map of the *Hoogheemraadschap van Rijnland*. In the course of the years it appeared that the map contained quite a lot of inexactitudes. That's why the polder-board decided that a new map had to be made. This task was offered to the surveyors Jan Jansz. Douw and Steven van Broeckhuysen. They needed eight years until the new map was finished. A complete example of the issue of 1647 consists of twelve mapsheets, two sheets with a decorated title, and four sheets with the arm of Rijnland, an oval containing a text which refers to the privilege king Wilhem van Roomen (William of Rom) granted to the polder-board of Rijnland. The scale of the map is 1:30.000. The sizes are 77 inches long by 90 inches wide. The engraving of the twelve mapsheets was done by Cornelis Dankerts., *plaatdrukker te Amsterdam* (copper-engraver and printer in Amsterdam). The sheets with the ornaments were made by Pieter Post. The title that is given to the map is *Het Hooge Heymraetschap van Rijnland*. At the second of May 1647 the map was finished. A hundred copies were printed. A number of maps were coloured and offered to, for instance, related polder-boards. In 1687 and 1746 the map was revised. The first revision was made by Johannes Douw, a son of Jan Jansz. Douw. The artist Romein de Hooghe made a new series of arms of the members of the polder-board of 1687. The sheets with these new arms came instead of the sheets with the title of 1647. The sheets with the arms of 1647 were maintained. The second revision was made by Melchior Bolstra.

Varia Cartographica

Inzendingen voor deze rubriek aan: mw. Chr.A.M. Kuyer, Bibliotheek Provinciaal Genootschap, Postbus 1388, 5200 BK 's-Hertogenbosch.

Sieges and Cities: Some seventeenth century views of Joan Blaeu

Tentoonstelling in de Stanford Universiteit te Palo Alto, Californië

Ook overzee blijkt de interesse voor de geschiedenis van de Nederlandse kartografie te leven.

Gedurende de periode van 28 oktober 1984 tot en met 25 januari 1985 hield het „Department of Special Collections” van de Stanford Universiteit te Palo Alto, Californië, een tentoonstelling van een serie plattegronden van Joan Blaeu. De tentoonstelling bestond uit 35 kaarten die deel uitmaken van de permanente Stanford collectie. Ze zijn onderdeel van het tweede deel van Blaeu's grote werk *Tooneel der Steden van de Nederlanden*. Mevr. Priscilla Hexter van Stanford's „International Center”, die deskundige is op het gebied van de kartografie, stelde deze tentoonstelling samen op eigen initiatief. Elke plaats gaat vergezeld van een volledige omschrijving van de afbeelding en bij enkele kaarten trof men schitterende kleurenfoto's aan (in 1984 door mevr. Hexter zelf gemaakt) van de afgebeelde schansen in hun huidige toestand, bijvoorbeeld te Hulst en Bergen op Zoom. Speciale aandacht werd besteed aan de verdedigingswerken van de door Blaeu in kaart gebrachte steden en hun rol gedurende de Tachtigjarige Oorlog.

Kaartenmaker Lambartus Grevijlink

Lambartus Grevijlink (1735-1815) was vervener, kroegbaas, landeigenaar, boekhouder, landmeter, kaartmaker en ingenieur te Annerveenschekanaal (Drenthe). Hij mag worden beschouwd als de stichter van dat nu twee eeuwen oude dorp. In het Rijksarchief te Assen begon op 15 februari een tentoonstelling over hem. Het geeft een beeld van zijn veelzijdige leven. Aan de hand van originele landmeterswerktuigen, kaarten en archiefstukken krijgt de bezoeker een idee van de techniek van landmeten en kaartmaken. De tentoonstelling duurt tot 26 april 1985. Daarna is de tentoonstelling nog te zien in Annerveenschekanaal (medio mei), in de zomer in Museum Venendal in Hogeveen, in het najaar in het Veenmuseum 't Aole Compas in Barger-Compascuum en tenslotte in de winter in het Veenkoloniaal Museum te Veendam.

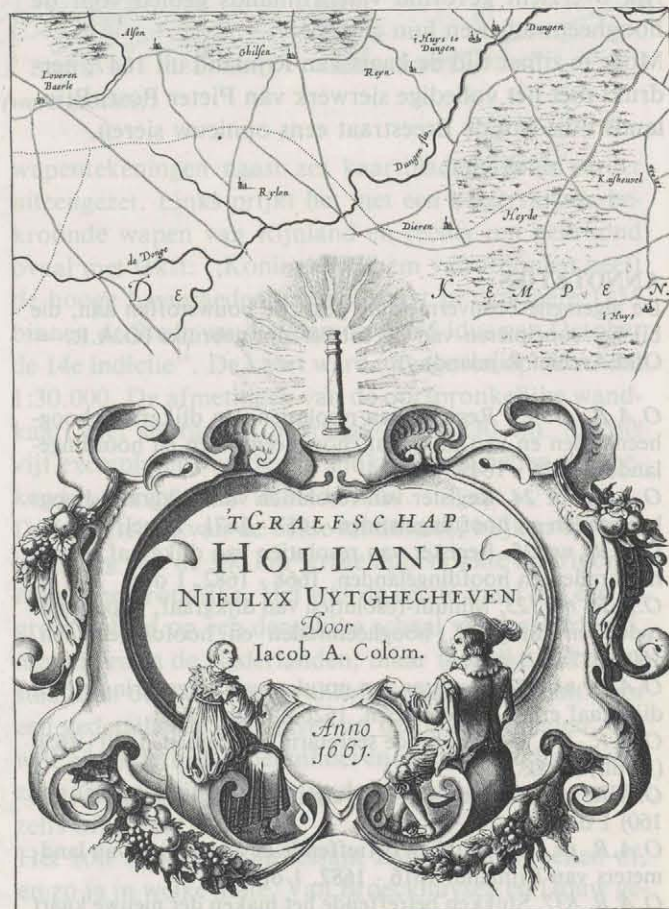
Tentoonstelling „Von Ptolemaeus bis Humboldt”

Naar aanleiding van haar 125-jarig bestaan toonde de kaartenafdeling van de Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz in Berlijn (West) van 27 september tot 24 november 1984 in een expositie een doorsnee van de verzamelingen met de topstukken. Van de honderd tentoongestelde stukken zijn voor Nederland bijzonder interessant een handgetekende zeekaart van de Indische Oceaan door Hessel Gerritsz. (1622) en de zesbladige wandkaart van Europa door Gerard de Jode (1584). Bij de tentoonstelling, die in september-oktober 1985 in het Wissenschaftszentrum Bonn-Bad Godesberg herhaald wordt, verscheen een zorgvuldig samengestelde catalogus, die alle honderd tentoongestelde objecten afbeeldt: Von Ptolemaeus bis Humboldt. Kartenschätze der Staatsbibliothek. Bearbeitet von Lothar Zögner u.a. 170 blz., 106 afb. waarvan 36 in kleur. Weissenhorn: Anton H. Konrad Verlag, 1984. ISBN 3-87437-218-9. DM 35,00.

Oude kaarten aan de orde gestelde bij een medisch proefschrift

Op 23 januari jongstleden promoveerde D.I. Blonk tot Doctor in de Geneeskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Bij het proefschrift getiteld: „Aspiratie cytologie van de mamma” treft men behalve de gebruikelijke vakgerichte stellingen een aantal zaken aan die iets van de historisch-kartografische belangstelling van de heer Blonk verraden. Hier volgen de desbetreffende stellingen:

- (10) Van de kaart Comitatus Zutphania, oorspronkelijk uitgegeven door Pieter van der Keere, later door C.J. Vischer, bestaat een uitgave die niet is vermeld door Vredenberg-Alink en die dient te worden geplaatst tussen de Kaarten van het Kwartier van Zutphen 5a en 5b (afb. 1). J.J. Vredenberg-Alink: Kaarten van Gelderland en de Kwartieren, Zutphen 1975.
- (11) Er zijn redenen om aan te nemen dat Claes Janszoon Vischer de koperplaat *Ultraiectum Dominum* heeft afgedrukt vóór hij de naam van Pieter van der Keere door zijn eigen naam als uitgever had vervangen (afb. 2).
- (12) Van de grote kaart van Holland „t Graefschap Holland Nieulix Uytghegheven” zijn bij Jacob A. Colom geen twee edities verschenen zoals wordt aangenomen doch drie (afb. 3).

Afb. 3

A/b. 1

A/b. 2

Besprekingen

C. OVERDIEP, De plattegrond van de stad Groningen door Jacob van Deventer uit omstreeks 1565; vorming en vernietiging van een kaartbeeld.

Uitgeverij Canaletto, Alphen aan den Rijn, 1984; 146 blz. met plattegrond in kleur, oblong, 20 x 27 cm. Prijs f 55,—.

Zonder de toevoeging „vorming en vernietiging van een kaartbeeld” zou de titel de inhoud niet dekken. Dit boek geeft nl. de geschiedenis van de stad Groningen, tot uitdrukking gebracht in de aanleg van straten, wallen en grachten en de vernietiging daarvan tot ca. 1650. Over de plattegrond door Jacob van Deventer wordt veel minder kartografische informatie gegeven dan de titel suggereert. Er hoeft ook niet opnieuw over de kartografische eigenschappen van de plattegrond door Van Deventer geschreven te worden, want dat heeft Overdiep al in de Groningse Volksalmanak voor 1961 gedaan. In dit boek van Overdiep wordt de stadsplattegrond door Van Deventer als kartografische ondergrond gebruikt voor de opdruk die de aanleg van wallen, muren, grachten, poorten en straten in kleuren weergeeft. De vormen van die resp. wallen, muren, grachten enz. blijven zichtbaar onder de kleuren. Te zamen vormen deze negen historische plattegronden met de 86 overige illustraties een historische stedenatlas van de stad Groningen. Vergelijking met de oudere- en recente stedenatlassen van Nederlandse steden brengt mij tot de conclusie dat Overdiep's atlas zijn voorgangers in menig opzicht overtreft. Dat geldt in de eerste plaats voor de tekst die de geschiedenis van de stad reconstrueert uit geschreven bronnen, uit bodemonderzoek en uit opgravingen. Aangevuld met tekeningen uit de 16e en 17e eeuw en met foto's, waaruit scherpzinnige conclusies getrokken worden.

Hoewel de stad Groningen mij als buitenlander niet bijzonder interesseert heb ik de tekst zonder inspanning kunnen lezen. De stijl is vaak een mengeling van humor en cynisme wanneer de daden van regeerders beschreven worden. En de beroepshistorici, gewend aan nauwkeurigheid en bewijsmateriaal, komen met het rijke bronnenmateriaal goed aan hun trekken. Het is dan ook een werk van tientallen jaren studie. Ik heb het met veel respect gelezen.

Inzake de kartografische bronnen, te weten de originele - en de gereproduceerde stadsplattegrond door Jacob van Deventer, heeft Overdiep al in 1961 pioniersonderzoek verricht. Hij was de eerste in Nederland die een foto van een van de in Madrid aanwezige plattegronden heeft besteld. Om het belang daarvan te beseffen moet je weten dat alle in druk uitgegeven plattegronden met de hand nagetekend zijn.

Ook die plattegronden in de Rijksarchieven, waarvan het enige bestaande exemplaar in Madrid berust, werden met de hand nagetekend. Overdiep heeft indertijd „door de bijzonder welwillende bemiddeling van de minister van buitenlandse zaken en de Nederlandse ambassade te Madrid. . . een stel negatieven van beide bladen. . .” verkregen. Maar de foto's uit Madrid hebben één gebrek: er ontbreekt een stukje van het origineel. Omdat de plattegronden in Madrid ingebonden zijn, waardoor het stukje in de vouw van het plan onzichtbaar wordt. Om goede foto's te krijgen moet de band gesloopt worden. Maar: „het kon niet van de Madrileense bibliothecaris worden gevergd om de atlas uit de band te snijden om een volledige foto van beide bladen van Groningen te kunnen laten maken.” Omdat een bekwaame Spaanse boekbinder de plattegronden uit de band kan halen zonder ze te beschadigen vind ik dat je tenminste van de bibliothecaris mag vragen om voor een belangrijk wetenschappelijk doel de atlas met plattegronden uit elkaar te nemen.

In 1974 heb ik de twee banden met plattegronden ter plekke in handen gehad en aan de directeur van de Bibliotheca Nacional, Dr. Guillermo Guastavino, bovenstaande vraag gesteld. De uitgeversmaatschappij Unieboek had indertijd belangstelling voor een facsimile-uitgave van de „Spaanse” Van Deventer-plattegronden. Ik heb voor Unieboek een ontwerp-project opgesteld, waarin een eventuele demontage van de banden vervat was, maar helaas nooit meer iets over het project vernomen.

Mèt de kaart van Leiden in het boek van Dr. Oerle is de kaart van Groningen de enige fotografische-reproductie van een Nederlandse stadsplattegrond uit de Madrileense atlas die we kennen. Ze is achterin het hier besproken boek los bijgevoegd, in kleur, helaas van mindere kwaliteit als de zwart-wit druk in de Groningse Volksalmanak van 1961. Daaraan is toegevoegd een losse calque van het kadastrale minuutplan uit 1838, verkleind tot schaal 1:7500, de schaal van Van Deventers plattegrond van Groningen.

Uiteraard is dit mooie boek in de eerste plaats voor de kenners van de Groninger stedenbouw bestemd. Deze categorie werd door de uitgave van dit boek wel buitengewoon rijk bedeeld met historische gegevens, voordien nog nooit op deze manier samengebracht, en samengehouden door ze te projecteren op Jacob van Deventers plattegrond. Overige categorieën lezers vinden in dit boek het optimale resultaat van kaart-interpretatie, stadsarcheologie en studie van geschreven bronnen. Naar het formaat (20 x 27 cm) te oordelen verwacht de lezer niet een historische stedenatlas aan te treffen.

Het is het wel degelijk en de uitgever die dit boek op zo'n bescheiden manier heeft gepresenteerd verdient onze grote dank voor deze belangrijke bijdrage aan de Nederlandse historische stadskartografie.

C. Koeman

SCHILDER, GÜNTER, THE SOUTHLAND EXPLORED
The voyage by Willem Hesselz. de Vlamingh in 1696-97, with the coastal profiles and a chart of Western Australia in full size colour reproduction. Alphen aan den Rijn, Canaletto 1984. Tekstboek 35 blz. folioformaat met 31 z/w ill.; 1 kaart (in drie delen) en 6 afb. in kleur. ISBN 90 64 69 628-8. f 215,—.

Als Willem de Vlamingh in 1696 in dienst van de Verenigde Oostindische Compagnie met drie schepen de rede van Texel verlaat om het Australische continent aan een nader onderzoek te onderwerpen, is dat niet de eerste keer dat Nederlanders hun interesse in dit onbekende gebied tonen. Vanaf de oprichting van de Compagnie zijn er contacten met dit continent geweest. Wat de westkust betrof waren dit in het begin vooral onvrijwillige contacten. De route van de Oostindiëvaarders voerde sedert de jaren twintig van de zeventiende eeuw vanaf de Kaap de Goede Hoop zuidwaarts om dan rond de 36 graden westwaarts af te buigen. De schippers konden zo profiteren van de constante westenwinden op die breedte. Ter hoogte van Java diende men vervolgens noordwaarts af te buigen richting Indische archipel. Daar het bepalen van de lengte met het ter beschikking staande instrumentarium een hachelijke zaak was, kwamen nogal wat schepen, voortgedreven door de op de 'roaring forties' heersende westenwinden, in onvrijwillige aanraking met de Australische westkust. De meeste schippers kregen de kust tijdig in het oog maar in een

aantal gevallen liep het slechter af. Bekend is natuurlijk boven al de schipbreuk van de *Batavia* in 1629, maar ook later verzeilden nog regelmatig schepen op deze onherbergzame westkust. De succesvolle duikoperaties van Australische onderwaterarcheologen in de jaren zeventig brachten veel interessant materiaal boven water.

De tocht van De Vlamingh naar het Zuidland markeert eigenlijk het eind van de bemoeienissen van de V.O.C. met dit gebied. Met name in de eerste vijftig jaar van de zeventiende eeuw had men hooggespannen verwachtingen van het legendarische Zuidland en vanuit Batavia zijn een aantal expeditie uitgerust waarvan die van Carstensz in 1623 en Tasman in 1642 en 1644 de bekendsten zijn. De resultaten waren echter teleurstellend en na Tasman werden geen nieuwe pogingen meer ondernomen tot het moment waarop De Vlamingh vanuit Amsterdam wordt uitgestuurd. Zijn missie is een ultieme poging om voor eens en voor altijd de waarde van het land vast te stellen. Aanleiding tot de tocht vormde echter de vermissing van de *Ridderschap van Holland* die, begin 1694 vertrokken van de Kaap, niet in Batavia was gearriveerd. Hoewel het schip evenzeer in volle zee kon zijn vergaan, bestond het vermoeden, en de hoop, dat het op de Australische westkust was gelopen. Een reddingsexpeditie dus, georganiseerd vanuit Nederland opdat de route van de *Ridderschap* nauwgezet nagezeild kon worden. Daarnaast kreeg De Vlamingh de opdracht deze gevaarlijke kust nu eens nauwkeurig in kaart te brengen om volgende ongelukken te voorkomen. Een onderzoek van het land kon wellicht definitief uitsluitsel geven over de waarde ervan voor de Compagnie. Aldus van een meervoudige opdracht voorzien, verliet De Vlamingh op 3 mei 1696 Texel met een vloot van drie schepen, de *Geelvinck*, de *Nijptang* en de zeer kleine *Wezeltje*. Met name dit laatste scheepje was zeer geschikt om landverkenningen uit te voeren. Na een voorspoedige reis bereikte hij via St. Helena de Kaap en op 29 december 1696 komt de Australische kust in zicht. Daar vertoeft De Vlamingh ruim tien weken tijdens welke hij een groot gedeelte van de kust in kaart weet te brengen. Van de vergane *Ridderschap* treft hij echter geen spoor aan. Derhalve zet hij koers naar Batavia waar hij op 17 maart 1697 arriveert met het teleurstellende bericht dat hij de *Ridderschap* niet gevonden heeft noch iets anders van waarde.

Voldeed De Vlamingh wellicht niet aan de hooggespannen

verwachtingen van de bewindhebbers in Amsterdam, in kartografisch opzicht had hij zich uitstekend van zijn taak gekweten. Aan boord bij De Vlamingh bevond zich de tekenaar/kartograaf Victor Victorsz. Deze tekende een zeer gedetailleerde kaart van de Westkust van Australië, zich uitstrekkende van 32° 50' tot 21° en 27' zuiderbreedte. Tevens vervaardigde hij een elftal aquarellen: zeven van het 'Zuidland', één van het eiland Tristan da Cunha in de Atlantische Oceaan, één van het eiland St. Paul, één van het eiland Amsterdam, beide gelegen in de Stille Oceaan en één van het eiland Monij nabij Java. In 1970 werden al deze aquarellen waarvan verondersteld werd dat zij verloren waren gegaan, op een na door dr. Günter Schilder aangetroffen in het Maritiem Museum 'Prins Hendrik' in Rotterdam. Ze bleken zich te bevinden in de nalatenschap van Claas Bichon, commandeur van de reitourvloot van 1697 alwaar zich ook Victor Victorsz aan boord had bevonden. Het betrof een unieke vondst omdat ze als de oudste afbeeldingen van de Australische kust beschouwd kunnen worden. Cijfers op de grote kaart van het Zuidland corresponderen met de nummering van de kustprofielen. De grote kaart van de westkust die liefst 73 cm bij 152,5 cm meet, is nu tezamen met de kustprofielen die op de Australische westkust betrekking hebben, in full colour en op ware grootte uitgegeven. In een begeleidend Engelstalig tekstboek, ryaal van illustraties voorzien, geeft Schilder saarbij een degelijk overzicht van de tocht van De Vlamingh. Schilder deed in het verleden reeds uitvoerig onderzoek naar de kartografische ontwikkeling van Australië en de reis van De Vlamingh hetgeen ondermeer resulteerde in de uitgave in 1976 van de reisjournalen van De Vlamingh in de Werken uitgegeven door de Linschoten Vereniging.

Zoals gezegd, zijn de kaart en de kustprofielen op ware grootte en in kleur uitgegeven. De kaart is daarbij door de uitgever in drie delen opgenomen vanwege het formaat. Aan elkaar gelegd, levert dit wel een imposant geheel op al moet worden gezegd dat bij vergelijking met het origineel dat zich in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag bevindt, de kleuren van de reproductie duidelijk aan helderheid missen en een veel te bruin-gele indruk maken.

drs. J.P. Sigmond

In de reeks "Historische Buitenplaatsen van Nederland", waarin in 1984 atlas en boek van de provincie Overijssel als eerste verschenen, zal in het **voorjaar van 1985 de atlas van De Veluwe** verschijnen.

De uitgave heeft ten doel inzicht te verschaffen in de ontwikkeling der Nederlandse buitenplaats; op het in de atlas aanwezige kaartmateriaal zijn de structuren van aanleg in hun historische verloop te onderkennen.

Op de registratie/classificatielijsten treft men een catalogus van de weergegeven buitenplaatsen aan, ingedeeld naar categorieën die in de lijst nader verklaard worden.

De prijs van de atlas De Veluwe bedraagt bij vóórintekening tot **1 maart 1985 f 135,—**.

Na deze voorintekening is de prijs f 150,—.

een uitgave van

**STICHTING ter bevordering van de uitgave van atlas en handboek
"NEDERLANDSE BUITENPLAATSEN EN HISTORISCHE LANDSCHAPPEN"**

**in samenwerking met
CANALETTO — ALPHEN A/D RIJN**

Nieuwe literatuur en facsimileuitgaven

Inzendingen voor deze rubriek aan: drs. J.W.H. Werner, Universiteitsbibliotheek, Postbus 19185 1000 GD Amsterdam.

DONKERSLOOT-DE VRIJ, Marijke, De kartografie van de stad in vroeger tijden. In: *Spiegel Historiael* 20/2 (febr. 1985) blz. 91-100.

DONKERSLOOT-DE VRIJ, Y.M., Vier eeuwen kartografie van Rotterdam: In *Zuid-Holland, Maandblad over de provincie Zuid-Holland* 1/4 (1984) blz. 24-28.

DONKERSLOOT-DE VRIJ, Y.M., De kaart van het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland, 1680-1856. In: *Noord-Holland, Magazine over de provincie Noord-Holland* 4, 4 (febr. 1985) blz. 10-13.

DRIES, W.A.M. van den, Vroege kaartmakers, hun opleiding en instrumentarium. In: *Spiegel Historiael* 20/2 (febr. 1985) blz. 70-76.

ERMEN, E. van, e.a., *Limburg in kaart en prent. Een cartografisch overzicht van vier eeuwen*. Tiel, Bussum: Lannoo, Fibula-Van Dishoeck, 1985. Ca. 160 blz., meer dan 100 ill. in kl. en z/w. f 125,—. ISBN 9022837467.

Bespreking volgt.

FRANZ, Günther, Helmut Jäger, *Historische Kartographie, Forschung und Bibliographie*. 3. ergänzte Auflage. Hannover: Schroedel, 1980. 277 blz. Ca. f 50,—. ISBN 3507917351.

HAMELEERS, M.M.Th.L., De kaart van 't Hooghe Heymraedtschap Vande Landen Van Woerden. In: *Heemtijdinghen* 20/4 (dec. 1984) blz. 100-113.

HAUBOURDIN, R.M., *Inventaris van Kaarten, Tekeningen en Modellen van de waterbouwkundige Ingenieurs J. Blanken Jz. (1755-1838), A. Blanken Jz. (1767-1824) en J. van Lakerveld Blanken (1793-1885) 1784-1838*. 's-Gravenhage: Algemeen Rijksarchief, Kaartenafdeling, 1984. 178 blz., ill. in z/w. f 35,—.

- *Kaartboek van het Baljuwschap van Naaldwijk; Kaartboek van de landerijen gelegen in de heerlijkheden Naaldwijk, Honselersdijk en het Honderdland, omstreeks 1620 door Floris Jacobsz vervaardigd*. Met een inleiding door M. Kok. [Naaldwijk]/Alphen aan den Rijn, Genootschap Oud Westland in samenwerking met Canaletto, 1985.

Bespreking volgt.

KOELEN, Marga, *Het beschrijven en beheren van luchtfoto's, in bibliografie*. Uithoorn: Discom-fund, 1984. f 12,—. ISSN 0168-2156.

In deze serie verscheen eerder: H.E. Verwoerd, *Schoolatlassen en aardrijkskundige leerboeken van Beekman en Schuiling; met annotaties van de atlanten*, 1979.

KOK, M. Bouwwerken en steden op oude kaarten. In:

- *Kartografisch Tijdschrift* X, 4 (1984) blz. 46-53.

Enkele begrippen uit de geschiedenis van de stadskartografie, geformuleerd door prof. C. Koeman in: 'Die Darstellungsmethoden von Bauten auf alten Karten' (*Wolfenbütteler Forschungen, Band 7*, 1980).

KOK, Marjanne, Oude kaarten in archieven. In: *Spiegel Historiael* 20/2 (febr. 1985) blz. 61-69.

KROGT, P.C.J. van der, Drie eeuwen globeproductie in de Nederlanden. In: *Spiegel Historiael* 20/2 (febr. 1985) blz. 85-90.

KROGT, P.C.J. van der, en G. Schilder, Het kartografische werk van de theoloog-historicus Franciscus Haraeus (ca. 1555-1631). In: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas* 87 (1984) blz. 5-55.

- *Lambartus Grevijlink 1735-1815, landmeter en kaartmaker in Drenthe*. Assen: Rijksarchief in Drenthe, 1985. 40 blz., ill. in z/w.

Uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling (zie rubriek 'Varia Cartographica').

LA RONCIÈRE, Monique de, et Michel Mollat du Jourdin, *Les Portulans. Cartes marines du XIIIe au XVIIe siècle*. Fribourg: Office du Livre, 1984. 296 blz., 100 ill. in kl., 23 in z/w. Ca. f 175,—. ISBN 2092905384.

MARGARY, Harry, Map illustrations, do's and don'ts. In: *Imago Mundi* 36 (1984) blz. 66-71.

Praktisch artikel voor auteurs, die een artikel of boek van kaartillustraties willen voorzien.

MEYERE, J.A.L. de, en J.M.M. Ruijter, Eeuwenoude kaarten en plattegronden van Vianen en de Vijfheerenlanden. In: *In het Land van Brederode* 9/3,4 (1984) blz. 1-36.

POORTMAN, W.C., *Bijbel en prent I. Boekzaal van Nederlandse bijbels*. Den Haag: Boekencentrum, 1983. 270 blz., ill. f 165,—. ISBN 9023912233.

Hierin o.m. ook een opsomming van kaarten die in de 17e en 18e eeuw werden uitgegeven om in bijbels bijgebonden te worden.

- *Rotterdam*. Samengesteld en ingeleid door P. Ratsma. Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1984. Facs. krtn. m. afz. inleiding (88 blz.). f 180,—. ISBN 9064696241.

Historische plattegronden van Nederlandse steden, deel 2. Bespreking volgt.

SCHILDER, G., The Netherland nautical cartography from 1550 to 1650. In: *Revista da Universidade de Coimbra XXXII* (1985) blz. 97-119 [Série Separatas 159, Lisboa: Instituto de Investigação Científica Tropical, 1984].

SCHILDER, G., De beoefening van de geschiedenis van de kartografie in de periode 1850-1950. In: *Spiegel Historiael* 20/2 (febr. 1985) blz. 55-60.

- *Stad in Kaart*. Voordrachten gehouden op het congres 'De historische stadsplattegrond - spiegel van wens en werkelijkheid' Groningen, 18-19 november 1983. Alphen aan den Rijn: Uitgeverij Canaletto, 1984. 148 blz., ill., f 35,—. ISBN 90 6469 622 5.

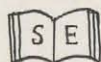
WEKKER, J.B.Chr., Historische kaarten van Suriname. In: *Spiegel Historiael* 19/12 (dec. 1984) blz. 534-543.

WERNER, J.W.H., Antwerpen en Amsterdam, centra van atlasproductie in het verleden. In: *Spiegel Historiael* 20/2 (febr. 1985) blz. 77-84.

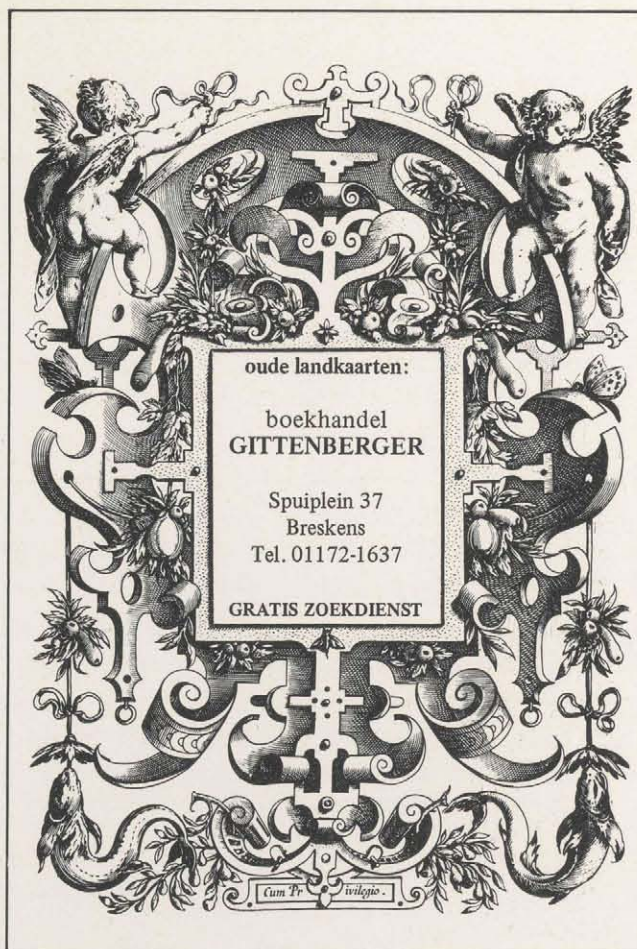
□

J. Emmering
Antiquarian Bookseller
and Printdealer

N. L. Voorburgwal 304
1012 RV Amsterdam
tel. 020 - 231476

Old and Rare maps. West Indiana

Nog leverbaar:

KOEMAN, C. *Atlantes Neerlandici*. Bibliography of terrestrial, maritime and celestial atlases, and pilot books, published in the Netherlands up to 1880. Amsterdam, 1967-72. 5 delen. 32 × 24,5 cm. Met illustraties en uitgebreide index. Linnen.
 ISBN 90 221 1065 6 Dfl. 1215,—

KOEMAN, C. *Bibliography of printed maps of Suriname 1671-1971*. Amsterdam, 1973. 23 × 20,5 cm. 156 pp. Gebrocheerd.
 ISBN 90 221 1256 X Dfl. 55,—

KOEMAN, C. *Johan Blaeu and his 'Grand Atlas'*. Amsterdam 1970. 23 × 15,5 cm. 104 pp. Geïllustreerd. Gekartonneerd.
 ISBN 90 221 1080 X Dfl. 12,40

KOEMAN, C. *Weg van de kaart*. Een beschouwing over de kaart van de weg, gevolgd door een toespraak bij zijn afscheid als gewoon hoogleraar in de kartografie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht op 1 oktober 1981. Amsterdam 1981. 22 × 15 cm. 33 pp. Geïllustreerd. Gebrocheerd.
 ISBN 90 6072 139 X Dfl. 10,—

Alle prijzen excl. 4% B.T.W.

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever:

NICO ISRAEL
Keizersgracht 526
1017 EK AMSTERDAM
Tel.: (020) - 22 22 55.

UITGAVE "CHAERTE VANDE VRYE HEERLICKHEYDT WARMONDT"

In 1667 maakte Johannes Dou(w), landmeter van Rijnland, een zogenaamde pre-kadastrale kaart van de gehele "heerlickheydt" Warmond. Van deze kaart zijn twee exemplaren bewaard gebleven, beide in manuscriptvorm, geen van beide gemakkelijk toegankelijk.

Voor deze uitgave is één van deze manuscriptkaarten, die als wandkaart in het Huis te Warmond hangt, in vier delen gereproduceerd, en daarnaast nog eens, in verkleinde vorm, als reproductie in kleur aan de uitgave toegevoegd. In het bijbehorende tekstboek zijn delen van het andere door Dou(w) vervaardigde exemplaar - als kaartboek in het gemeentehuis van Warmond aanwezig - gereproduceerd voorzover zij van de wandkaart afwijken.

De kaart werd tussen 1667 en 1832, toen het huidige kadaster werd ingevoerd, gebruikt alsof Warmond reeds een kadaster had. Er zijn uit 1665 en verschillende latere jaren leggers bewaard gebleven met de namen van de eigenaars van de verschillende, op de kaart genummerde, percelen, en van de belastingen die op deze percelen drukten. Voorts staan in vrijwel alle Warmondse acten betreffende onroerend goed (transport, hypotheek, boedelscheiding e.d.) de kaartnummers van het onroerend goed vermeld.

Aan de uitgave zijn de dertien bladen van het minuutplan van het kadaster uit het begin van de 19de eeuw toegevoegd, waardoor een aansluiting tussen de kaart van 1667 en het kadaster mogelijk wordt.

Tenslotte behoort bij deze uitgave een geïllustreerd tekstboek van ca 60 bladzijden waarin allereerst het kaartbeeld van Warmond in de periode vóór 1667 wordt beschreven. Daarna volgt een beschrijving van het tot stand komen van de kaart van Dou(w). Dan volgt een transcriptie van de genoemde legger uit 1665, waaraan voor de meeste percelen - er zijn er 980 - aantekeningen zijn toegevoegd over het gebruik van het perceel en de latere eigenaren in de periode 1665 tot 1830. Op de persoonsnamen en topografische namen in de legger en de genoemde aantekeningen volgen dan registers. Een laatste hoofdstuk tenslotte behandelt het kaartbeeld van Warmond na 1667.

Het zal uit het bovenstaande duidelijk zijn dat de uitgave voor de geschiedenis van Warmond van onschatbare betekenis is, maar ook voor anderen is deze zeer bijzondere uitgave van groot belang: geïnteresseerden in de historische kartografie zullen voor het eerst een uitgave in handen hebben van een van de zeer zeldzame pre-kadastrale kaarten, compleet met alle documentatie eromheen. Genealogen zullen onder de ca 600 namen van het persoonsregister al gauw namen vinden die hun interesse oproepen. Naamkundigen zullen blij zijn met het vastleggen van de ruim 150 land- en waternamen die via het topografisch register toegankelijk zijn. Maar een ieder met een meer algemene historische interesse zal beamen dat hier een zeer bijzondere historische bron toegankelijk is gemaakt.

Uitvoering:

De kaarten, gedrukt op 120 grams papier, formaat 40 x 57 cm, en het tekstdeel worden gestoken in een kunstlederen band met 3 kleppen, formaat 30 x 42 cm.

De band wordt met goud bedrukt.

Prijs f 150,—

**Een uitgave van
C A N A L E T T O**

postbus 68 - tel. 01720 - 7 24 58 - Alphen aan den Rijn